

טוביה שגיב שקרקה לואי מרשל 37 תל אביב 9523984515

Sagiv@barak.net.il טו בשבט תשפ"ב 10.1.022

עדכון 12.2.22

חפיר ומבט לאיתור מקום המקדש החשמונאי

ראשי פרקים

- א. הקשיים באיתור מקום המקדש בירושלים
- ב. ירושלים הרים סביב לה
- ג. מקום מצודת אנטוניה
- ד. כותלי מתחם המוריה אינם כותלי הר הבית
- ה. מקום החקרא
- ו. גבולות הגזרה בהם ניתן למקם את הר הבית והמקדש
- ז. מפלס בית המקדש
- ח. סיכום
- ט. ריכוז הממצאים .

א. הקשיים באיתור מקום המקדש בירושלים

רוב החוקרים ואנשי הדת מניחים שקודש הקודשים היה בכיפת הסלע. אולם זיהוי מקום המקדש אינו ברור.¹

דברי המשנה במסכת מידות לגבי מקום המקדש סתומים ואינן חד משמעיים. "רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון ומיעוטו מן המערב"² המשנה אינה מציינת את מרחקי העזרה המדויקים מכותלי הר הבית כמקובל בכל תאורי שאר מרכיבי המקדש והעזרות .

¹ ראה ריכוז הדעות השונות בנושא . טוביה שגיב . המקדש מונח בדרום . תחומין יד . תשנ"ד . עמ' 437-472

² משנה מסכת מידות ב' א'

קשה להבין את משמעות המושג "רובו"
כיצד "רוב המידה" נמצא גם בדרום וגם בצפון?
אם "רוב" הוא מעל 50% כיצד סכום המידות בדרום ובצפון גדול
מ-100%?

גם המשך דברי המשנה "מקום שם רוב מידתו שם רוב תשמישו"
אינו ברור.

האם התשמיש מתייחס לשטח הפנוי בהר הבית או אולי להפך
המקדש הוא התשמיש ורוב המקדש היה בדרום?³

בשטח עצמו לא נמצאו ממצאים מתקופת בית שני באתרם.
לא קיר, לא עמוד, אף לא כתובת היכולים לסייע בידינו והיכולים
לשמש כנקודת מוצא לזיהוי מקום המקדש וקודש הקודשים.

לא זו בלבד מידות המתחם המקודש אינן תואמות את דברי
המקורות.

הן על פי המשנה והן על פי דברי יוסף בן מתתיהו מתחם הר הבית
היה ריבוע. הר הבית עלפי דברי מסכת מידות היה חמש מאות על
חמש מאות אמה שהם כ-60 דונם.⁴ על פי יוסף בן מתתיהו הר הבית
היה ריבוע על ריבוע. שהם כ-40 דונם בלבד.⁵

המתחם המקודש הנראה לעינינו הוא מלבן טרפזואידי שמידותיו
הממוצעות כ-300 על 500 מטר דהיינו כ-150 דונם.

המתחם המקודש גדול איפה פי 250% ממידות הר הבית המצוינים
במקורות.

איתור מקום המקדש על סמך מסורות קדומות שעברו מדור לדור על
ידי תושבים מקומיים או על סמך ספרות קדומה של נוסעים שתארו
את האתר גם הוא לוקה בחסר.

³ ראה פרוש הר"ש מסכת מידות שם.

⁴ משנה מסכת מידות ב' א'. גודל האמה במאמר זה נקבע ל-44.4 ס"מ. בהט תשפ"א עמ' 49.

שגיב תחומין יד עמ' 439

⁵ קדמוניות היהודים. ט"ו 401

ניתן להסביר את הפער במידות בכך שבן מתתיהו מדד המידה הפנימית של רצפת הר הבית וחז"ל תיארו את
מידת הר הבית בהקף החיצוני.

המקורות הספרותיים מציינים שבית המקדש נהרס על ידי הרומאיים ולא נשארה אבן אחת על תילה.⁶

לאחר מרד בר כוכבא בשנת 135 לספירה נאסר על היהודים להתגורר בירושלים וביהודה. יהודים התפזרו בתפוצות ובגליל.

במשך חמש מאות שנה עד הכיבוש הערבי לא היתה מסורת רציפה ומהימנה לגבי מיקום המקדש.

בתקופה הביזנטית התושבים הנוצרים העלימו והתעלמו ממקום המקדש ובמפת מידבא, בפסיפס המפורסם אין זכר להר הבית ולמקדש.⁷ (ראו תשריט מס. 1)

בתקופה הביזנטית יהודים מעטים זכו להגיע לבכות על שרידי המקדש אולם קשה להסתמך על עדותם.⁸ העדויות על מקום המקדש הן מאוחרות אינן רציפות ואינן מהימנות.

עקב רגישות המקום מבחינה דתית ופוליטית לא התבצעו במקום חפירות ארכיאולוגיות מסודרות.

ממצאים שהתגלו כתוצאה מחפירות לא מבוקרות לא הניבו פרי.⁹ לא נחשפו ממצאים מתקופת בית שני באתרם.

המסורת שהתקבעה במשך הדורות הן בעולם הנוצרי הן בעולם המוסלמי והן בתודעה היהודית היא שקודש הקודשים שכן בכיפת הסלע איננה מבוססת על ממצאים בשטח או על מסורות מהימנות שעברו מדור לדור.

במאה התשע עשרה חלה התעניינות בהר הבית והמקדש בעולם המערבי. התעניינות זו לא היתה מבוססת רק על מניעים דתיים אלא גם ובעיקר מגישה מחקרית שביקשה לחשוף את האמת על המקדש ומקומו.

⁶ הבשורה על פי מתי כ"ד 2

⁷ מפת מידבא. מיכאל אבי יונה. מפת מידבא תרגום ופרוש. ארץ ישראל ב' תשי"ג. עמ' 129-156

⁸ המסע מבורדו. מסעות ארץ הקודש. אורה לימור 1998.

⁹ גבי ברקאי. יצחק צוויג דבירה. מפעל סינון עפר הר הבית בעמק הצבאים.

מחקרי עיר דוד וירושלים 7 תשע"ב עמ' 47-95

עם תחילת המדידות המדעיות, התברר כי המתחם הנראה לעינינו, גדול מהר הבית המצוין במקורות ורבו הדעות היכן תחום הר הבית המקורי והיכן מיקום המקדש .

יש ששיערו שהמקדש שכן מדרום לכיפת הסלע.
(מ. בראור¹⁰ פרגנסון,¹¹ יוסף רופא¹² שגיב¹³ סילבצקי¹⁴)
(ראו תשריט מס. 2)

יש שטען שהמקדש שכן מצפון לכיפת הסלע (פרופ' א. קאופמן¹⁵)
(ראו תשריט מס. 3)

יש שקבעו שקודש הקודשים שכן בכיפת הסלע.
(ריטמאייר,¹⁶ הרב קורן¹⁷) (ראו תשריט מס. 4)

יש שטענו שהסלע בכיפת הסלע הוא מקום המזבח .
(דלמן,¹⁸ הרב גורן¹⁹) (ראו תשריט מס. 5)

ישנן דעות הסוברות שבית המקדש וקודש הקודשים לא היו בכיפת הסלע ללא ציון מקום חלופי.²⁰

מעניין לציין שישנם מקורות יהודיים מלפני המאה תשע עשרה ולפני ביצוע המדידות שלא קבלו את המוסכמה שכיפת הסלע היא מקום קודש הקודשים.

¹⁰ מ. בראור. אבן השתיה או אבן הטועין. ירושלים. תר"ע.

¹¹ J. Pergusson – The Temple of the Jews and other Buildings in the Harem area of Jerusalem. London. 1878

¹² יוסף רופא. מקום מקדשנו – איתור בית המקדש בדרומה של רחבת הר הבית. ניב המדרשיה תשל"ח – ט.עמ. 168-186

¹³ טוביה שגיב. המקדש מונח בדרום. תחומין יד. תשנ"ד. 437-472

¹⁴ הרב אברהם סילבצקי. נכון יהיה הר בית ה'. אתר ישיבת מרכז הרב.

¹⁵ A.s. kaufman . where the ancient temple of Jerusalem stood . b.a.r. 9 . 1983. 40-59 .

¹⁶ Leen Ritmeyer. Locaing the Original Temple Mount .

B.A. 18 . 1992 pp. 23-45

¹⁷ הרב ז. קורן חצרות בית ה'. תשל"ז, ועשו לי מקדש. תשס"ז.

¹⁸ ג' דילמן. שנתון ישיבת עץ חיים. ירושלים. תרע"ג.

Schic C. Der Temple un Jerusalem

¹⁹ הרב שלמה גורן. הר הבית משיב מלחמה. תשנ"ב. עמ. רפ"ח.

²⁰ למשל הרב ראובן מרגליות במאה העשרים בפרושו לזוהר, ניצוצי זוהר. כותב: והאבן שישנו עכשיו במקום המקדש הוא מרוחק מקודש הקודשים ואינו אבן השתיה שנתגזז. ניצוצי זוהר. פרשת פקודי. עמ' 480.

על פי הפרשנות המקובלת הרדב"ז בן המאה השש עשרה טוען שאבן השתיה היא הסלע בכיפת הסלע וכאן מקום קודש הקודשים.

אולם קריאה מדוקדקת בדברי הרדב"ז מראה שכוונתו שהאבן היא אכן אבן השתיה אבל אין זה מקום קודש הקודשים.²¹

אישתורי הפרחי בן המאה השלוש עשרה קובע שבית המקדש היה מדרום לכיפת הסלע.²²

האר"י הקדוש בן המאה השש עשרה קובע שקודש הקודשים שכן במקום שאין בו בנין למרות שבתקופתו כיפת הסלע התנוססה במתחם.²³

גם הרד"ק בן המאה השלוש עשרה בפרושו לספר ישעיהו כותב שמקום המקדש היה שמם ולא היה בו כל מבנה נוכרי.²⁴

לאור הקשיים באיתור מקום המקדש בדרכים המקובלות מוצע לאתר את מקום המקדש בדרך שונה.

שיטה זו מבוססת על ניתוח נתונים טופוגרפיים וממצאים ארכיאולוגיים הנמצאים בתוך ובסמוך למתחם המוריה. מבנים יכולים להתמוטט, ניתן להורסם ולפנות את שרידיהם. לעומת זאת, ממצאים טופוגרפיים כמו גבעות, חפירים ואמות מים הם קשיחים ואינם ניתנים להעלם בקלות. בוודאי שלא בעת העתיקה.

אם בכל זאת סתמו חפיר או הסירו גבעה הרי שאלו אירועים לא שיגרתיים ויש עליהם עדות בכתב.

הדבר נכון בעיקר לגבי ירושלים שלגביה יש עדויות רבות בכתב מאז ימי המקרא ועד ימינו.

²¹ שו"ת הרדב"ז חלק ב' תרצ"א.

²² ט. שגיב. הכניסה להר הבית ע"פ תשובת הרדב"ז. תחומין כג עמ' 517-543.

²³ אישתורי הפרחי. כפתור ופרח. ירושלים. תרנ"ז. עמ' צ"ב-צ"ג.

²⁴ נפתלי בכרך. ספר עמק המלך. הקדמה פרק ט'. אמשטרדם. ה'תח.

²⁵ הרד"ק. ישעיהו ס"ד 10.

במאמר זה אסתמך על ספר המקבים א'²⁵ שנכתב במאה השניה לפני הספירה, ספר קדמוניות היהודים²⁶ וספר מלחמת היהודים ברומאים²⁷ שנכתבו על ידי יוסף בן מתתיהו במאה הראשונה לאחר הספירה והתוספתא, מסכת פסחים שדנה בהקרבת קורבן הפסח במקדש שמקורה בארץ ישראל ולא חלו בה ידיים.²⁸ מקורות אלו רובם נכתבו בסמוך לאירועים המתוארים. הם אינם כתובים בשפה מליצית והם עשירים בתאורים טופוגרפיים.²⁹

ננסה לאתר את מקום בית המקדש וקודש הקודשים ואת מפלסיהם על פי נתונים טופוגרפיים הנמצאים בתוך מתחם המוריה ובהיקפו והשוואתם לדברי המקורות הספרותיים הקדומים המתארים את האתרים הקרובים למקדש, היחסים ביניהם ואפשרויות התצפית בין האתרים.

נתונים טופוגרפיים של ירושלים בימינו ניתן למצוא במפות המדידה של צ'רלס וורן וצ'רלס וילסון. מהמאה התשע עשרה.³⁰ נתוני מחלקת המדידות הממשלתית³¹ ותוצאות חפירות ארכיאולוגיות שנעשו סביב מתחם המוריה על ידי בנימין מזר,³² רוני רייך³³ ואלי שוקרון.³⁴ לאחרונה תוצאות החפירות נעשו בחניון גבעתי על ידי ד. בן עמי וי' צחנובץ.³⁵

²⁵ אברהם כהנא. הספרים החיצונים. תש"ך. ספר המקבים א.

²⁶ יוסף בן מתתיהו. קדמוניות היהודים. תרגום: אברהם שליט. ירושלים. תשכ"ג.

²⁷ יוסף בן מתתיהו. תולדות מלחמת היהודים ברומאים. תרגום: לאה אולמן. ירושלים. תש"ע. 2009

²⁸ תוספתא. שמואל צוקרמנדל. 1877.

²⁹ בצלאל בר כוכבא. מלחמת החשמונאים ימי יהודה המכבי. נספח החקרא.

³⁰ Wilson C. – Ordnance Survey of Jerusalem London. 1865

³¹ Warren C. Underground Jerusalem. London. 1876

³² מפת ירושלים. העיר העתיקה. ק"מ 1:2500. אגף המדידות. 1985.

³³ בנימין מזר. חפירות ותגליות. ירושלים. תשמ"ז.

³⁴ רוני רייך. לחפור את עיר דוד. המקום שבו החלו תולדותיה של ירושלים. ירושלים. תשע"א

³⁵ אלי שוקרון. יסודות הכותל המערבי האם הורדוס בנה אותם. מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה. הכנס ה-13. מגלים. 2012.

³⁵ דורון בן עמי יאנה צחנובץ ושלמה דן גור. ירושלים חניון גבעתי. חדשות ארכיאולוגיות. גליון 133. 2021.

ב. ירושלים הרים סביב לה.

המתחם המקודש "חרם אל שריף" הנמצא בדרום מזרח העיר העתיקה של ימינו יכונה במאמר זה "מתחם המוריה" (ראו תשריט מס 6)

ירושלים הקדומה הנקראת היום עיר דוד, יושבת בתחתית רכס המוריה המשתפל מצפון לדרום. מאזור מערת צדקיהו, הרובע המוסלמי, מתחם המוריה עיר דוד וברכת השילוח.

פסגת הסלע שמתחתיה מערת צדקיהו שהיא קצה רכס המוריה נמצאת במפלס 771 + מעפ"ה.

דרום רכס המוריה מסתיים במפגש שבין נחל קדרון וגיא בן הינום. בברכת השילוח. מפלס בריכת השילוח בדרום 625 + מעפ"ה.

לאורך רכס המוריה היו מספר פסגות המצוינות במקורות. צוק סלע עליו שכנה מצודת אנטוניה. פסגת קודש הקודשים שם נמצאה אבן השתיה והגבעה עליה שכנה החקרא. כיום ניתן לזהות פיסגה אחת בלבד במתחם המוריה עליה נמצאת כיפת הסלע שמפלסה 744 + מעפ"ה.³⁶ אין לדעת האם זו פסגת האנטוניה או פסגת אבן השתיה או שמא זו פיסגת החקרא.

בצד מזרח נמצא רכס הר הזיתים הכולל את הר הצופים הר הזיתים ושכונת סילוואן.

פסגת רכס הר הזיתים היא 855 +. מול מתחם המוריה גובה הרכס 805 + מעפ"ה.

בין רכס הר הזיתים ורכס המוריה עובר נחל קדרון הנפגש בדרום בגיא בן הינום.

³⁶ המצוק של בית ספר אלעומריה הוא מלאכותי ונוצר מחציבה במתחם המוריה למרגלות בית ספר אלעומריה.

במערב נמצאת העיר העליונה הכוללת את העיר העתיקה והשטח שמחוץ לחומה הנקרא היום הר ציון . בין העיר העליונה בין מתחם המוריה. מפריד עמק עושי הגבינה. פסגת העיר העליונה נמצאת בחומה המערבית . מפלס העיר העתיקה בשער יפו +764

פסגת העיר העתיקה נמצאת בפינת הרובע הנוצרי 770 + בסמוך לכנסיית נוטרדם

ניתן לסכם ולאמר כי מצפון ממזרח וממערב פסגות ההרים המקיפות את ירושלים העתיקה גבוהות ממתחם המוריה. מתחם המוריה גבוה רק מעיר דוד.

ג. מקום מצודת אנטוניה

על פי עדותו של בן מתתיהו מצודת אנטוניה שכנה על ראש סלע שגובהו חמישים אמה (22 מטר) בפינה הצפון מערבית של הר הבית.³⁷

בהשוואה בית המקדש שכן על גבעה שגובהה לא עלה על 22 אמה . כ10 מטר בלבד.³⁸

העדות של בן מתתיהו לגבי מצודת אנטוניה היא מהימנה כיון שהמצודה בה התחוללו קרבות קשים נגד הרומאים בתקופת המרד הגדול שנת 70 לספירה היתה קיימת בימיו של בן מתתיהו והוא צפה בה במהלך הקרבות מהמחנה הרומאי.³⁹

לפי בן מתתיהו היקף הר הבית ארבעה ריס וכל צלע אורכה היה ריס על ריס . כ 187 / 187 מטר.⁴⁰

והיקף סטווי הר הבית כולל סטווי מצודת אנטוניה היה 6 ריס.⁴¹ ניתן לשער שמידת מצודת אנטוניה היה חצי ריס על חצי ריס.

³⁷ מלחמות ה' 238

³⁸ מלחמות ה' 190-214 . המידות תואמות את דברי מסכת מידות.

³⁹ מלחמות ו' 93-99

⁴⁰ קדמוניות 15 . 411 . 415

⁴¹ מלחמות ה' 192

מצודת אנטוניה נבנתה על ידי הורדוס ושכנה על שרידי מצודה קדומה שנקראה "הבירה" מתחת למצודה היו שרידים של מבנה עתיק שנקרא מגדל סטרטון.⁴²

מצפון למצודת אנטוניה נחפר חפיר.⁴³

הארכיאולוגים שיערו כי בית ספר אל עומריה הוא מקום מצודת אנטוניה.⁴⁴ (ראו תשריט מס. 7)

אולם קשה לקבל השערה זו.

מאז המאה תשע עשרה יש בידינו עדויות כי אכן נמצא חפיר באזור הצפוני של מתחם המוריה החפיר נמצא מצפון לכיפת הסלע, מדרום לבית ספר אל עומריה.⁴⁵

לא נמצא במתחם המוריה ובסביבתו כל חפיר נוסף מעשה ידי אדם למעט חפיר זה.⁴⁶

בניגוד לדברי בן מתתיהו שהחפיר היה מצפון למצודת אנטוניה. החפיר נמצא מדרום לבית ספר אלעומריה,

בימי פומפאוס (63 לפני הספירה) החפיר נסתם כך יכול היה פומפאוס לקרב את כלי המלחמה לחומת המצודה שנקראה אז "הבירה" ומשם הוא התקדם לעבר המקדש.⁴⁷

בימי טיטוס העיר התפשטה צפונה והחפיר הפריד בין שכונת ביזיטא, השכונה הצפונית של ירושלים ובין המצודה שנקראה כעת אנטוניה.⁴⁸

טיטוס הקים סוללות לכיבוש האנטוניה מצד צפון. סתימת החפיר וקידום אלי הברזל אפשרו את כיבוש האנטוניה ומשם להר הבית ולכיבוש המקדש.⁴⁹

⁴² קדמוניות 15 403 . קדמוניות 13 312-313 . מלחמות א' 75-83

⁴³ מלחמות ה' 149-150

⁴⁴ דן בהט. הר הבית עמ' 53

⁴⁵ מזר. חפירות ותגליות. עמ' 51

⁴⁶ דן בהט. הר הבית. עמ' 47.

⁴⁷ מלחמות א' 145

⁴⁸ מלחמות ה' 149-151

⁴⁹ מלחמות ה' 467

מבחינה צבאית החפיר היה צריך להיות ממוקם מצפון למצודה. הר הבית היה מוגן באופן טבעי על ידי נחל קדרון במזרח ועמק עושי הגבינה, הטורופאון, במערב. מצפון הגישה להר הבית היתה נוחה ואכן כל הכובשים במשך הדורות פרצו להר הבית מצפון.⁵⁰ כדי להגן על הר הבית מצפון הוקמה הבירה שהורדוס שיפץ והרחיב וקרא לה אנטוניה. החפיר בצפון היה מעשה ידי אדם ונועד להגביה את חומות המצודה. כך נוצר מכשול נוסף מפני האויב. אין כל הגיון למקם את החפיר בין המקדש והמצודה.

החפיר חיבר בין עמק עושי הגבינה ובין נחל ביזיתא המהווה שלוחה של נחל קדרון. כך הושלם קו הגנה הקפי סביב הר הבית. (ראו תשריט מס. 8)

מהלכי הקרבות של פומפאוס וטיטוס היו בתחילה סתימת החפיר, הקמת סוללות, כיבוש המצודה וכניסה להר הבית. התנועה היתה מצפון לדרום.⁵¹

ניתן להסיק מכך שמקום מצודת אנטוניה חייב להיות מדרום לחפיר. בית ספר אלעומריה לא יכול להיות מקום מצודת אנטוניה. הסלע של כיפת הסלע הוא שן הסלע עליו עמדה המצודה.

ד. כותלי מתחם המוריה אינם כותלי הר הבית

החפיר שנועד להגן על המצודה והר הבית היה מחוץ למתחם הר הבית. מקומו הנוכחי של החפיר בתחום מתחם המוריה מוכיח באופן חד משמעי שחומות המתחם אינם מעשי ידי הורדוס והם נבנו לאחר המרד הגדול.⁵²

מתחם המוריה גדול מהר הבית ובניו כלאו בתוכו גם את מצודת אנטוניה וגם את החפיר.

⁵⁰ פומפאוס. הורדוס. טיטוס. מוטה גור.

⁵¹ מלחמות ה' 456-472

⁵² מתחת לכותל המערבי נמצאו מטבעות משנת 17 לספירה כ-20 שנה לאחר מותו של הורדוס.

אלי שוקרון. יסודות הכותל המערבי – האם הורדוס בנה אותם? מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה 7. תשע"ב. עמ' 15-28.

לא זו בלבד, בן מתתיהו מספר כי בימי אגריפס השני, מספר שנים לפני המרד, השלימו את כל עבודות הר הבית ושמונה עשר אלף עובדים נשארו ללא תעסוקה.⁵³ הר הבית היה שלם לפני חורבנו.

הכותל המערבי של ימינו בחלקו הצפוני לא הושלם וניתן לראות אבנים שלא השלימו את סיתותם. (ראו תשריט מס. 9) זו הוכחה נוספת כי הכותל המערבי של מתחם המוריה אינו הכותל המערבי של הר הבית ומתחם המוריה איננו הר הבית.

ה. מקום החקרא

מצודת החקרא שכנה מדרום להר הבית. בקצה הצפוני של עיר דוד בסמוך להר הבית היתה מצודה שנקראה החקרא ממנה היה ניתן לצפות על הר הבית. מצודה זו הסתירה את המבט להר הבית מעיר דוד.⁵⁴

המצודה שהיתה מוקד פעילות של הסלואקים והמתיוונים נבנתה בשנת 167 לפנה"ס על ידי אנטיוכוס אפיפנס (הרביעי) ונהרסה על ידי שמעון המכבי בשנת 141 לפנה"ס.⁵⁵

המצודה היתה איתנה וחזקה ושמעון החשמונאי לא הצליח לכבושה על ידי פריצה או הריסת חומותיה. רק לאחר הטלת מצור ומניעת אספקת מזון נכנעו מגיני המצודה.⁵⁶

בספר קדמוניות היהודים מוסיף יוסף בן מתתיהו מידע נוסף. לא זו בלבד שהמצודה נהרסה אלא גם הגבעה עליה ניצבה המצודה הוסרה לאחר עבודה מאומצת שנמשכה שלוש שנים.⁵⁷

⁵³ קדמוניות 20 219

⁵⁴ מלחמות 12 252

⁵⁵ מלחמות א 50

⁵⁶ מקבים א יג מט – נ

⁵⁷ קדמוניות 13 216 217.. מלחמות ה' 139

העדות אודות הגבעה שהוסרה נמסרה רק על ידי בן מתתיהו ואין לה סימוכים ממקורות אחרים בני התקופה שדווחו על כיבוש החקרא.⁵⁸

בן מתתיהו מציין כי לאחר הריסת מצודת החקרא והגבעה עליה עמדה, התנשא בית המקדש מעל לכל ונצפה מעיר דוד.⁵⁹

במשך שנים רבות בשטח עיר דוד לא נמצאו ממצאים או שרידים של המצודה מהתקופה החשמונאית החוקרים שיערו שהחקרא לא שכנה בצפון עיר דוד למרגלות הר הבית אלא במקום אחר שצופה לעבר הר הבית. ממזרח ממערב ומצפון ניתן היה לצפות על הר הבית ללא בעיה ורבו הדעות היכן היתה החקרא. (ראו תשריט מס. 10)

בשנת 2015 התגלו בחפירות חניון גבעתי שלמרגלות מתחם המוריה שרידים מרשימים של חומה מגדל וחלקלקה המתוארכים לתקופה שבין אנטיוכוס הרביעי לאנטיוכוס השביעי, משך התקופה שבה התקיימה מצודת החקרא על פי המקורות.⁶⁰ (ראו תשריט מס. 11)

גילוי ממצאים אלו בחניון גבעתי, שם קץ לוויכוח שהתנהל עשרות שנים לגבי מיקום החקרא.⁶¹

החופרים קבעו שלפניהם שרידי מצודת החקרא.

על פי יוסף בן מתתיהו בסמוך לחקרא נבנתה על ידי יונתן חומה באמצעה של העיר כדי לסגור את העיר מפני המשמרות שבחקרא ולמנוע מהם בכך את שפע מזונותיהם.⁶² בספר מקבים א' נאמר שיונתן הרים "רמה גדולה" בין המצודה והעיר... אשר לא יקנו ולא ימכרו.⁶³

⁵⁸ מכבים א יג נ נראה ששמעון אפילו לא הרס את המצודה. מגילת תענית ב' כג.

⁵⁹ מלחמות ה' 139

⁶⁰ דורון בן עמי יאנה צחנבץ שלמה דן גור. ירושלים חניון גבעתי. חדשות ארכיאולוגיות. גליון 133. 2021.

⁶¹ החקרא הצעות למיקום החקרא בירושלים. י. צפריר ירושלים לדורותיה. האוניברסיטה הפתוחה. עמ' 124

⁶² קדמוניות 13 182

⁶³ המקבים א יב לו.

יתכן וקו הביצורים שנחשף הוא המפגש בין החקרא היוונית והעיר החשמונאית. הממצאים שנמצאו בחפירה המכילים חיצים ואבני קלע עם טביעות של השלטון הסלווקי הן הוכחה שהחומה והחלקלקה שנחשפו הם קו ההגנה שבנה יונתן. יתכן ו"הרמה" היא החלקלקה שנחשפה. (ראו תשריט מ.12.0)

החקרא עצמה שכנה צפונה מקו הביצורים שהתגלה. במפלס גבוה יותר. כך שמפלס החקרא היה גבה יותר. ויתכן ששם ימצאו שרידי המצוק עליו עמדה החקרא. (ראו תשריט מ.13.0)

המפלס בו נתגלו הממצאים הוא 700 + מעפ"ה. מפלס הר הבית 743 + מעפ"ה. הוא מפלס הרחבה העליונה.⁶⁴ החומות גובהן 10 מטרים (23 אמה)⁶⁵ ומפלס רום החומות כ 753 + מעפ"ה כלומר כדי לאפשר מבט מהחקרא לעבר המקדש. מצודת החקרא והגבעה היו צריכים להיות לפחות בגובה של 53 מטר ויותר מפני הקרקע של עיר דוד. (כ 110 אמות)

לאור נתונים אלו החוקרים העלו ספקות האם ניתן היה לצפות לעבר הר הבית מעיר דוד ואם אכן היתה גבעה בקצה עיר דוד שהוסרה על ידי שמעון החשמונאי.⁶⁶

למרות הספקות לגבי הנצפות מהחקרא להר הבית, יש לקבל את עדותו של בן מתתיהו לפיה, ללא הגבעה היה מבט לעבר המקדש מעיר דוד במשך תקופה ארוכה של כ 120 שנה, מאז ימי שמעון החשמונאי ועד ימי הורדוס, שבנה את הסתיו המלכותי שהסתיר את המבט אל המקדש מעיר דוד.⁶⁷

אולם אם נניח שהמקדש שכן בכיפת הסלע לא ניתן לראות את המקדש למרות שאין גבעה או מצוק בצפון עיר דוד. (ראו תשריט מ.14.0)

⁶⁴ מפלס בית המקדש בהנחה שמיקומו הוא בכיפת הסלע הוא 753 + (22 אמה) אומנם גובה הסלע 744 + אבל יש לחשב את המפלסים מהר הבית המונחים על הרחבה העליונה אחרת הסלעים יפרצו לתוך הרחבה.
⁶⁵ החומה המזרחית של הר הבית היתה קדומה לימי הורדוס וגובה השערים היה 20 אמה ועליה משקוף מזערי של 3 אמות. ניתן לשער כי החומה הדרומית היתה באותו גובה עד בניית הסתיו המלכותי בידי הורדוס.
⁶⁶ בצלאל בר כוכבא. מלחמות החשמונאים. נספח החקרא.
⁶⁷ הסתיו המלכותי שבנה הורדוס היה גבוה 100 רגל ויותר כ 30 מטר ממפלס הר הבית. כך הסתיר הסתיו את המבט מעיר דוד. קדמוניות 15 415.

גילוי מקום החקרא מחייב עיון מחודש בנושא מיקום המקדש.
אם נמקם את המקדש במקום נמוך יותר וקרוב יותר לעיר דוד, ניתן
יהיה לראות את המקדש מעיר דוד.

1. גבולות הגזרה בהם ניתן למקם את הר הבית והמקדש.

לאור הממצאים הטופוגרפיים בצפון מתחם המוריה ולאור הממצאים
הארכיאולוגיים בדרום מתחם המוריה ניתן לשער מהם גבולות הגזרה
לקביעת מקומו של המקדש.

בדרום היתה החקרא. ניתן לשער שהממצאים הארכאולוגיים חשפו
את חלקה הדרומי של החקרא. צפונה לחקרא היה הר הבית ובו
המקדש.

החוקרים בחניון גבעתי הגיעו למסקנה כי בתקופה החשמונאית רוחב
העיר ממזרח למערב לא עלה על 65 מטרים.⁶⁸

הרוחב של הר הבית על פי בן מתתיהו היה 187 מטר. (ריס)⁶⁹

עיר דוד איננה יכולה להכיל את הר בית והמקדש.

מכאן ניתן להסיק שהר הבית והמקדש לא שכנו בעיר דוד אלא צפונה
מעיר דוד באזור מתחם המוריה.

בצפון מערב הר הבית היתה ממוקמת מצודת אנטוניה ששכנה על שן
סלע וצפונה למצודה היה החפיר.

אם החפיר המצוין במקורות הוא החפיר הידוע לנו כיום,
הרי הסלע של כיפת הסלע שנמצא מדרום לו הוא שן הסלע עליו
עמדה מצודת אנטוניה.

ניתן לשער שמקום כיפת הסלע איננו מקום המקדש. מקום המקדש
הוא מדרום לכיפת הסלע באזור בריכת אל-כאס של ימינו.
(ראו תשריט מ15.0)

⁶⁸ בן עמי הרצאה מגלים

⁶⁹ קדמוניות 15 400. ברור שהר הבית לפי מסכת מידות שמידותיו רחבות יותר 500/500 לא יכול להתמקם
בעיר דוד.

ז. מפלס בית המקדש

בן מתתיהו קבע ששן הסלע עליו עמדה מצודת אנטוניה גבהה 50 אמה מעל סביבתה.

לכאורה ניתן היה לקבוע את מפלס הר הבית כ-50 אמה מתחת למפלס הסלע בכיפת הסלע, אולם ישנן עדויות מתקופת הצלבנים שחצבו את הסלע בכיפת הסלע לשברים, אותם מכרו במחיר זהב. את שברי הסלע קבעו בכנסיות ברחבי אירופה.⁷⁰ (ראו תשריט מס. 16)

מפלס הסלע כיום אינו יכול לשמש כנקודת מוצא לקביעת מפלס הר הבית.

בתוספתא בפסחים נאמר :

" כיצד מדיחין את העזרה ? פוקקין אותה ומרגילין אמת מים עד שנעשית נקייה כחלב ".⁷¹

מקובל על החוקרים שהתוספתא משקפת מסורות ארץ ישראליות. ודברי התוספתא נראים מהימנים.

על פי הממצא הארכיאולוגי אמת המים התחתונה היא האמה היחידה שהגיעה מברכות שלמה שמדרום לבית לחם אל מתחם המוריה.

אמת המים התחתונה מתוארכת לתקופה החשמונאית.⁷²

מפלס אמת המים למרגלות הרובע היהודי בנקודה הקרובה ביותר למתחם המוריה הוא 737.7 + מעפ"ה⁷³

ניתן לשער על פי דברי התוספתא כי האמה הגיעה לעזרת הכהנים במפלס 737.5 + מעפ"ה.

לא ניתן למקם את המקדש בכיפת הסלע שמפלסה היום 744 +. המים מאמת המים לא יוכלו להגיע למפלס עזרת הכהנים.

⁷⁰ אלי שילר, כיפת הסלע, ירושלים, 1967, עמ' 23

⁷¹ תוספתא פסחים ג יב ט. שגיב תחומין כח עמ' 473--500

⁷² עמיחי מזר, סקר אמות המים לירושלים.

(דוד עמית), אמות המים הקדומות בארץ ישראל, עמ' 188

⁷³ טוביה שגיב תחומין יד, עמ' 463

על פי המדידות של צ. וורן מפלס הסלע מדרום לכיפת הסלע נמצא במפלס 735 + מעפ"ה.⁷⁴

רק מדרום לכיפת הסלע ניתן להנמיך את מפלס הר הבית ולהביא את מי האמה לעזרת הכהנים.

על פי מיקום החפיר ועל פי מפלס אמת המים ניתן לשער שבית המקדש שכן מדרום לכיפת הסלע באזור בריכת אל-כאס.

ז. גובה מצודת החקרא

אין בידינו עדויות בדבר גובה מצודת החקרא אבל יש בידינו עדויות לגבי כלי המלחמה ההלניסטים בהם השתמשו כדי לכבוש אזורים מבוצרים.

אחד הכלים בהם השתמשו כדי לכבוש מצודה או אזור מבוצר נקרא הלפוליס, מגדל מצור. המתקן הומצא על ידי פוליוס של תסליה ששימש כמתקן לירי בליסטראות וחיצים ואיפשר גישה לרום החומה. (ראו תשריט מס. 17)

גובה המגדל היה כארבעים מטר. מכאן ניתן ללמוד שהמתקן נועד לביצורים שגובהם נמוך מארבעים מטר.⁷⁵

נניח שהמצודה גבהה 35 מטר. ורום המצודה 742 + כולל גובה הגבעה .

מפלס עזרת הכהנים 737.5 +
מפלס הר הבית 730 + מעפ"ה.⁷⁶
גובה החומות כ-10 מ'. מפלס רום החומות של הר הבית 740 +.
ניתן לצפות אל עבר הר הבית ממצודת החקרא שגובהה המשוער 742 +. (ראו תשריט מס. 18)

⁷⁴ Catalogue of Cisterns and Underground Chambers. Gibson pp 33

⁷⁵ אגרת ארסטיאס. תרגום א. כהנא. תל אביב תשך. פ"ד

"על ראש ההר נבנה המקדש בהדר ושלש חומות יותר משבעים אמה גובהן."
ניתן לראות שבתקופה ההלניסטית בנו חומות בגובה שבעים אמה (30 מטר)

⁷⁶ מפלס הר הבית נמוך 16 אמות מעזרת הכהנים

לא זו בלבד, העמדת המקדש דרומה מכיפת הסלע במפלס נמוך מאפשרת מבט מעיר דוד לעבר המקדש לאחר שנהרסו והוסרו המצודה והגבעה בהתאמה לדברי בן מתתיהו. (ראו תשריט מס. 19)

ח. סיכום

מתחם המוריה אינו תואם במידותיו את העדויות של המקורות הכתובים שהגיעו לידינו.

יהודים הורחקו מירושלים קרוב לחמש מאות שנה מאז המרד הגדול ואין בידינו רצף מהימן של עדויות בדבר מיקום המקדש.

העדויות המאוחרות של נוצרים ומוסלמים אינן מהימנות. הן מפאת ריחוקן מהמאורעות והן עקב המגמתיות של כותבי מקורות אלו המנסים לבסס את אמונתם ולחסל כל שריד של התרבות היהודית.

לא ניתן לחפור באזור מתחם המוריה מסיבות דתיות ופוליטיות.

שילוב מקורות קדומים שמחבריהם היו עדים או קרובים לאירועים עליהם הם מדווחים, עם ממצאים ארכיאולוגיים שהתגלו במתחם המוריה ובהיקפו, מאפשרים זיהוי מקום המקדש ומפלסיו למרות שלא ניתן לחפור בשטח מתחם המוריה.

ט. ריכוז הממצאים

1. לא ניתן למקם את מצודת אנטוניה באזור בית ספר אלעומריה הנמצא צפונה לחפיר.
2. הסלע בכיפת הסלע הוא מקום מצודת אנטוניה.
3. כותלי מתחם המוריה אינם כותלי הר הבית והם נבנו לאחר המרד הגדול.
4. לא ניתן למקם את המקדש בכיפת הסלע כיון שמפלס הסלע בכיפת הסלע גבוה ממפלס אמת המים.
5. ניתן לשער כי בית המקדש נמצא בין כיפת הסלע ובין החקרא באזור בריכת אל-כאס הנמוך ממפלס כיפת הסלע.
6. ניתן מעיר דוד לצפות ולראות את המקדש אם המקדש שכן באזור בריכת אל-כאס.

הערה מתודולוגית

ההנחה שמתחם המוריה, חרם אל שריף, הוא הר הבית המורחב שנבנה על ידי הורדוס ונהרס על ידי טיטוס מהווה נקודת המוצא בחקר ירושלים.

גם גילוי מטבעות שנטבעו כ-20 שנה אחרי מות הורדוס בבסיס הכותל המערבי לא הצליחו לפגוע בפרדיגמה זו.

במאמר זה ובמאמרים קודמים שהפצתי ופרסמתי יש ניסיון לתקוע סיכה בהנחה זו.

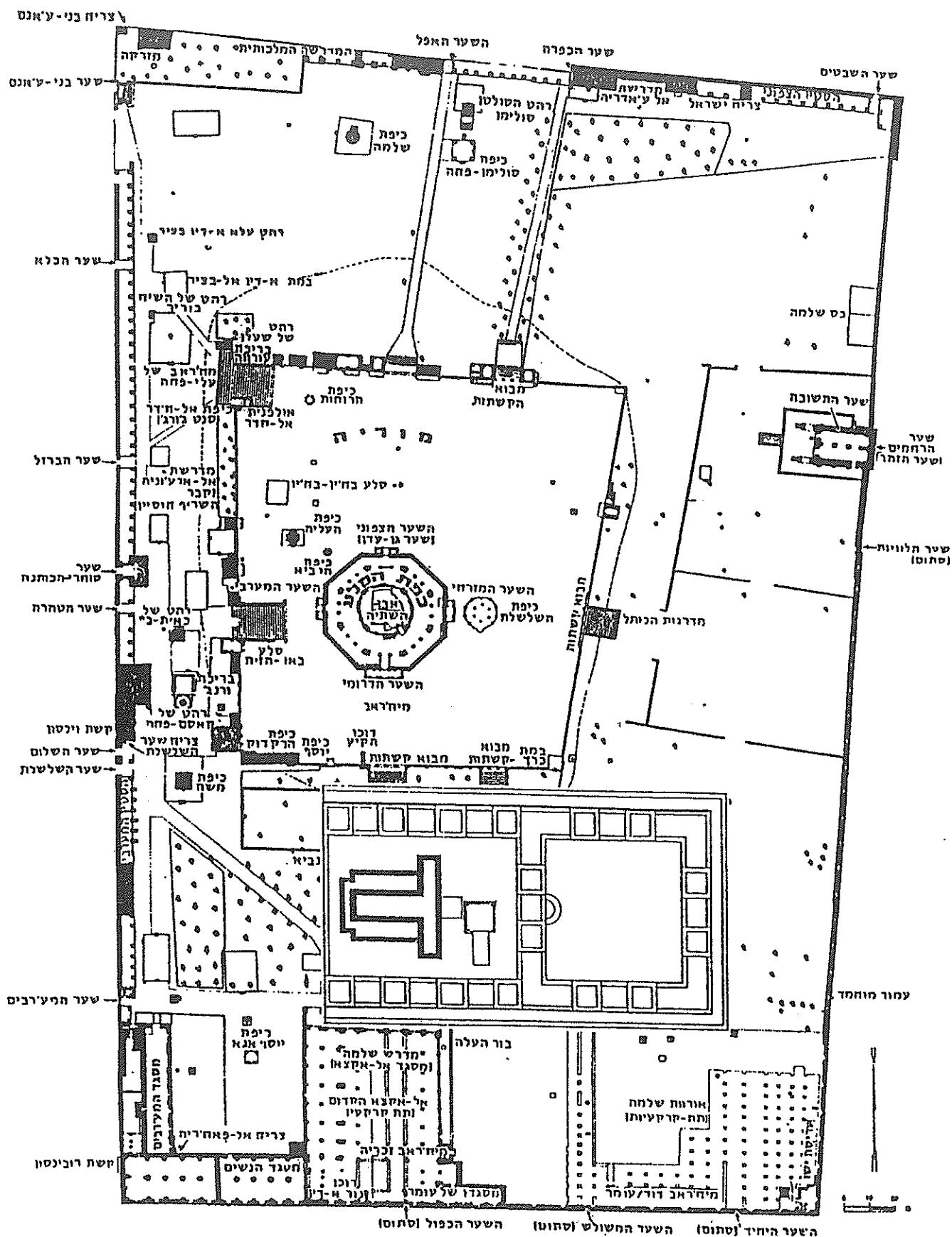
לאור מיקומו של החפיר בתוך מתחם המוריה והעובדה שכותלי המתחם לא הושלמו לקראת חורבנם בניגוד לעדותו של יוסף בן מתתיהו מחייבים פרשנות שונה של הממצאים שהתגלו בסמוך לכותלים, מבט חדש על מתחם המוריה וגישה שונה לאיתור מקום המקדש וקודש הקודשים.⁷⁷

⁷⁷ שלומית וקסלר – בדולח, מתי הורחב הר הבית ההרודאני, חומר ודעת עמ' 72-53 שמו לב לעמוד 72

תשריט מס 1.

מפת מידבא התקופה הביזנטית. במפה אין כל זכר להר הבית ולמקדש היהודי.

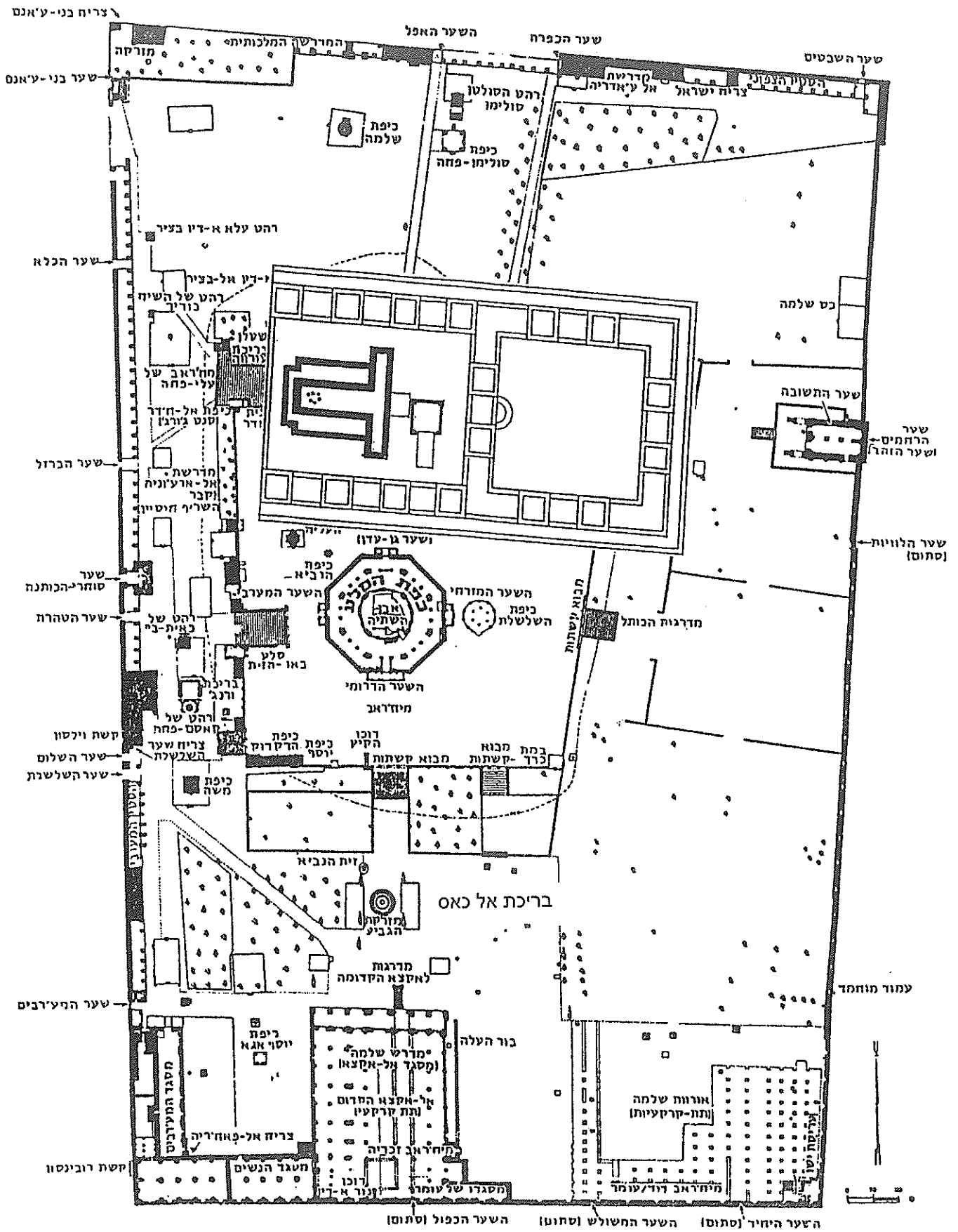
תשריט מס 2.

ההצעה למיקום בית המקדש מדרום לכיפת הסלע.

(אישתורי הפרחי . פרגסון . בראור . י.רופא . ט. שגיב)

טוביה שגיב (שקרקה)

בי"ס אלעזמריה

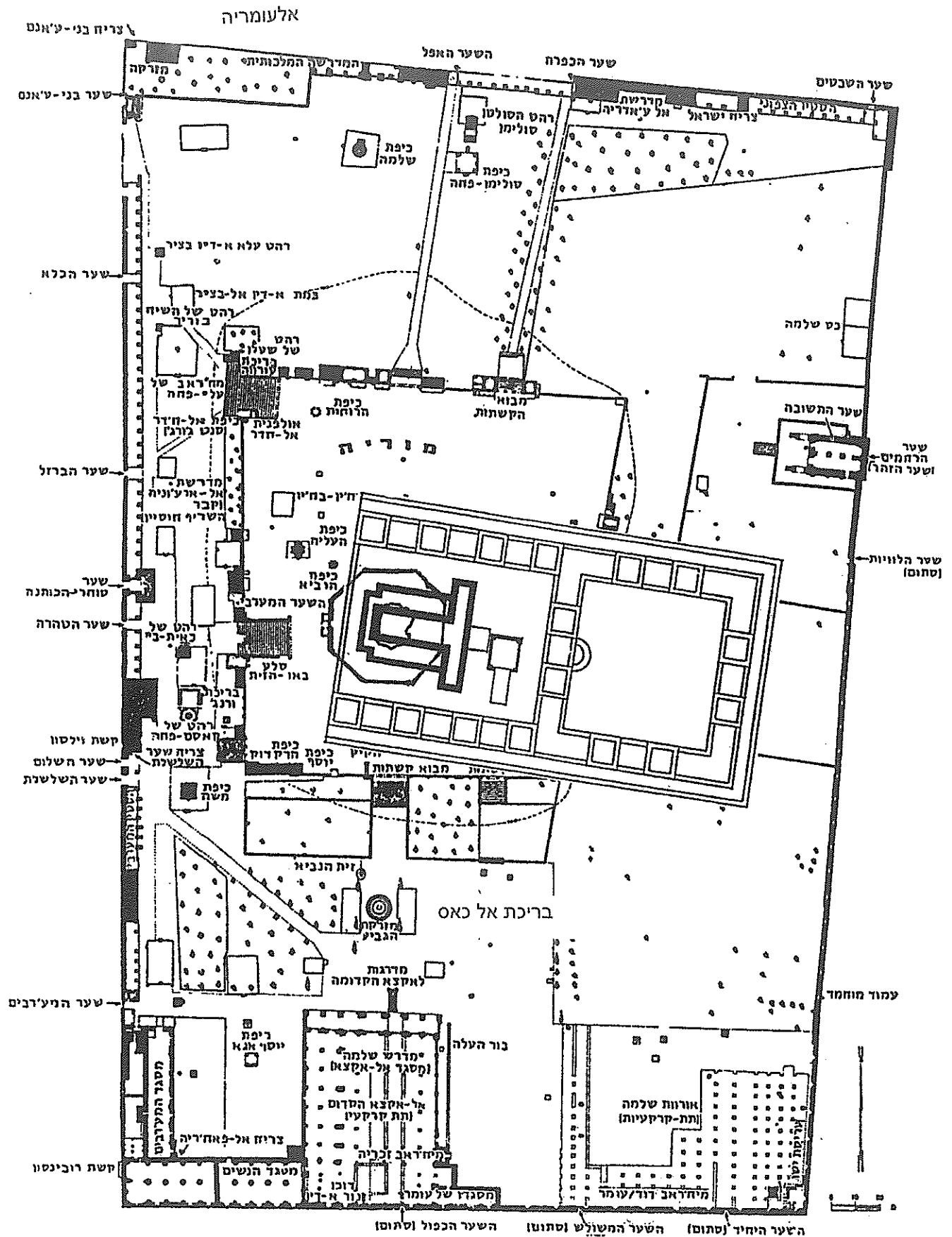

תשריט מס 3.

ההצעה למיקום בית המקדש מצפון לכיפת הסלע.

(פרופ' אשר קאופמן)

מקום המקדש הוא בדרום הר הבית

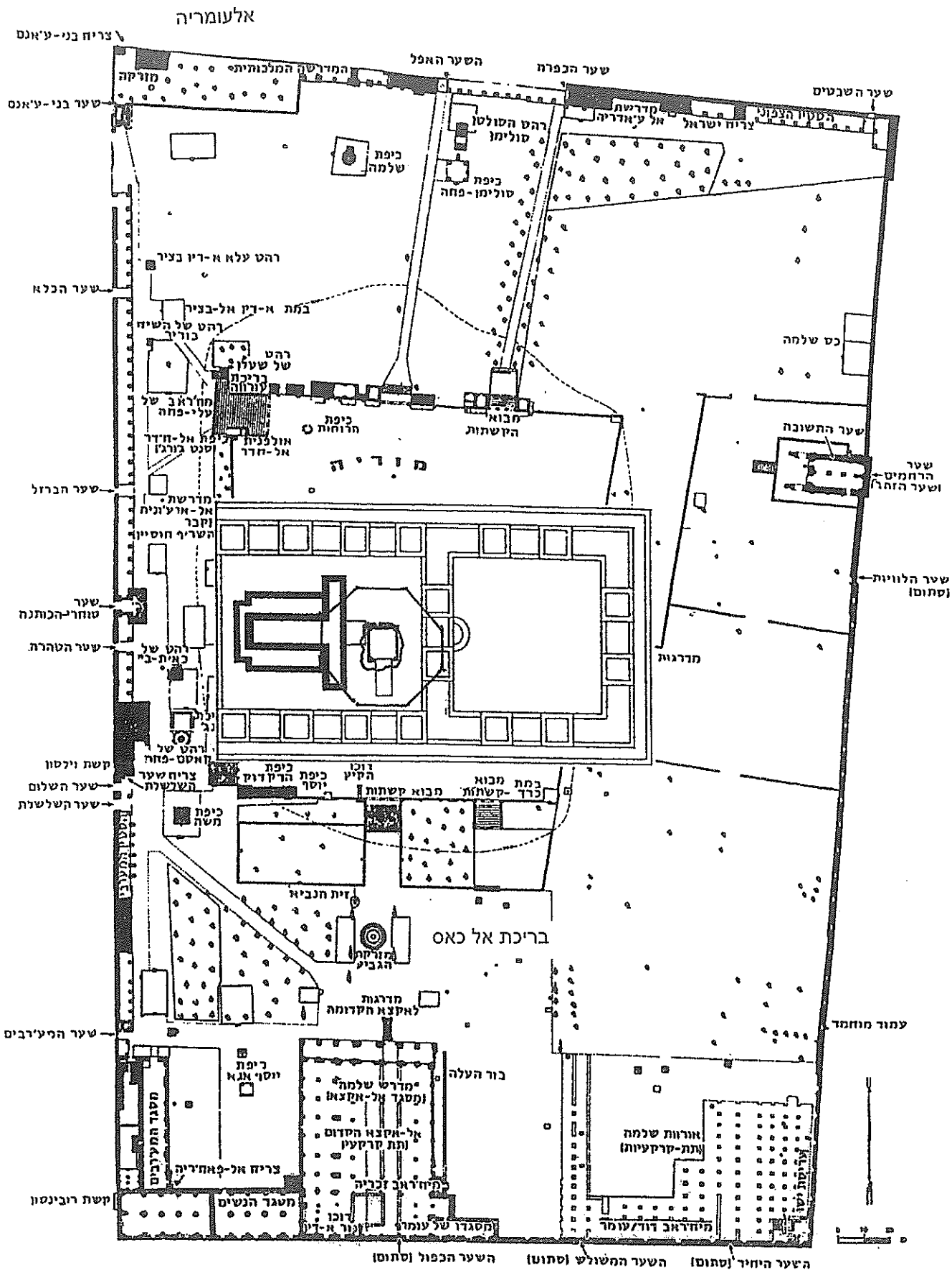

תשריט מס 4.

ההצעה למיקום קודש הקודשים בכיפת הסלע

(ריטמאייר . הרב ז. קורן)

טוביה שגיב (שקרקו)

תשריט מס 5.

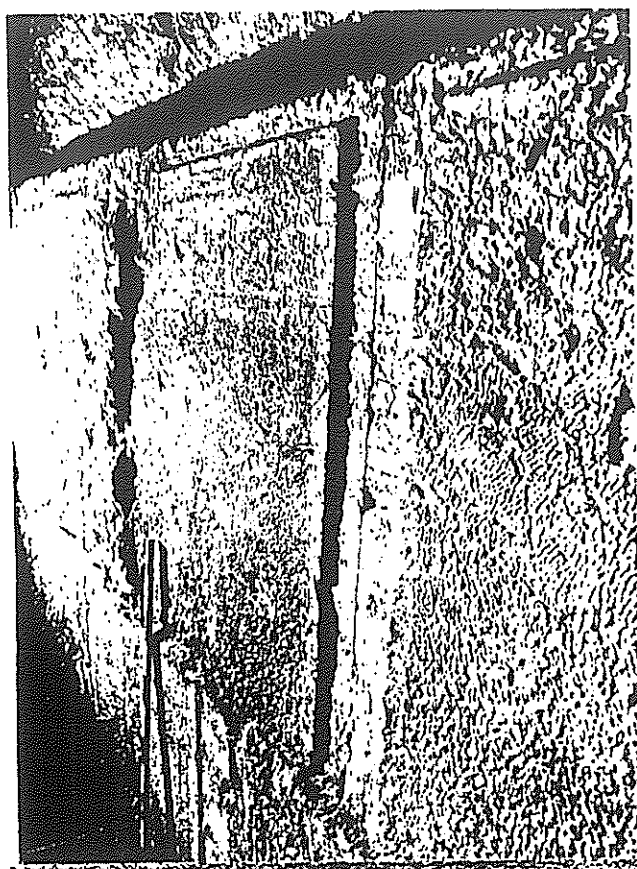
ההצעה למיקום המזבח בכיפת הסלע.

(דלמן . הרב ש. גורן)

תשריט מס 7.

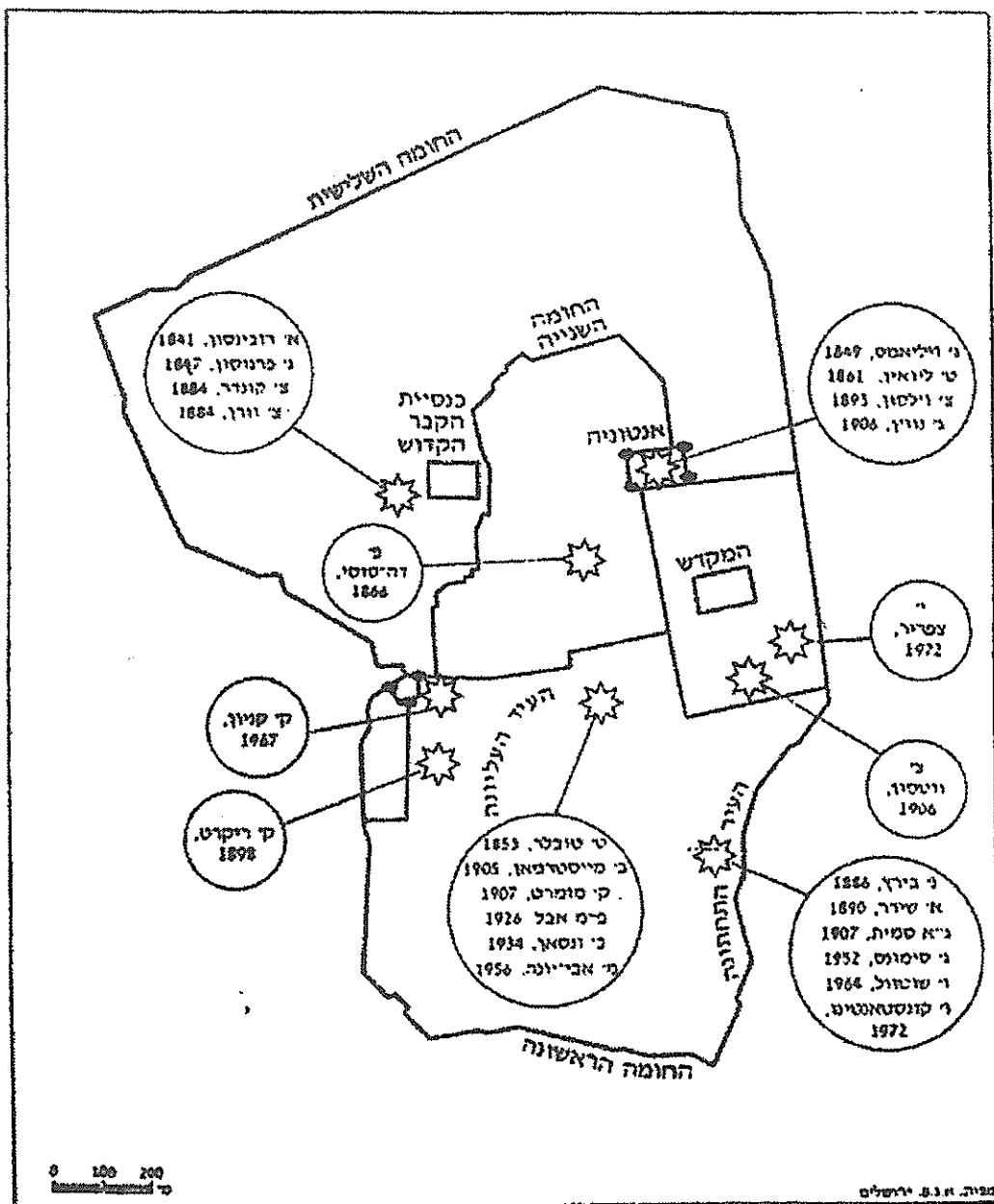
החוקרים שיערו כי בי"ס אלעומריה הוא מקום מצודת אנטוניה.

תשריט מס 9.

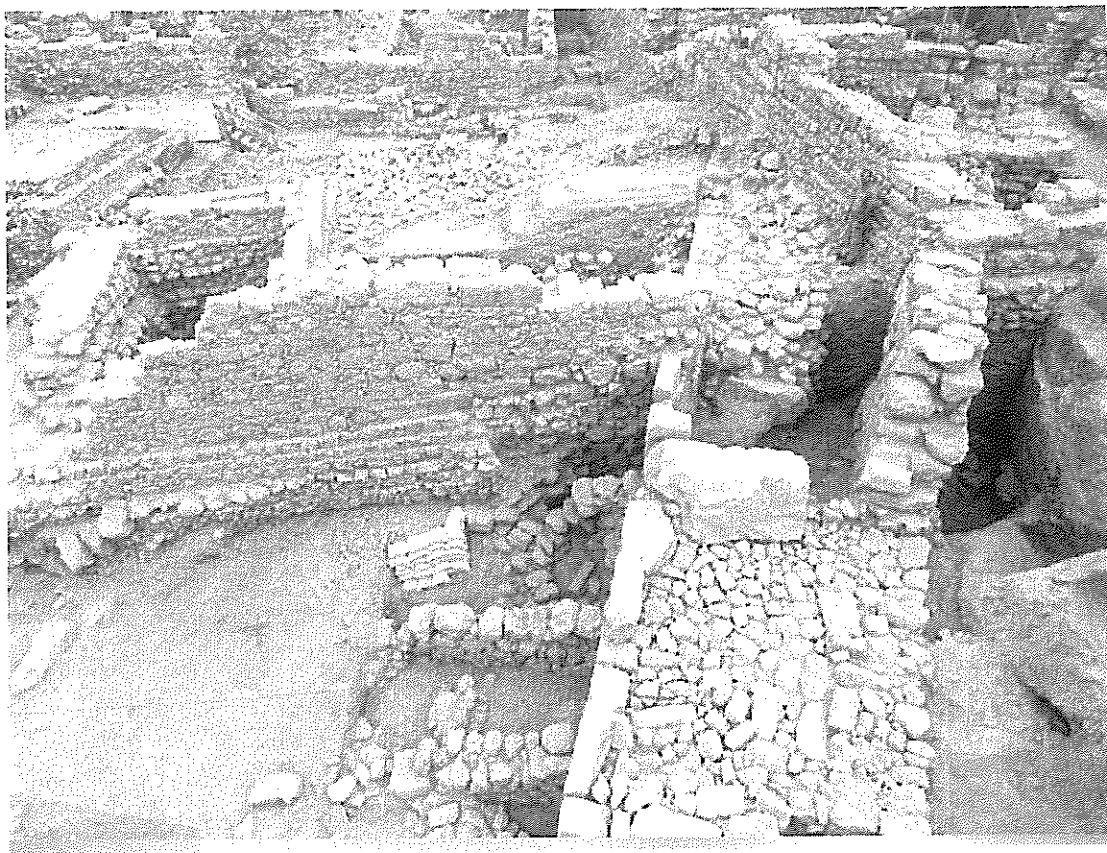
כותלי הר הבית הושלמו לפני החורבן ושמונה עשר אלף פועלים
נשארו ללא תעסוקה .

הכותל המערבי לא היה שלם לפני חורבנו. דוגמא של אבן שסיתותה
לא הושלם . הכותל המערבי איננו כותל הר הבית.

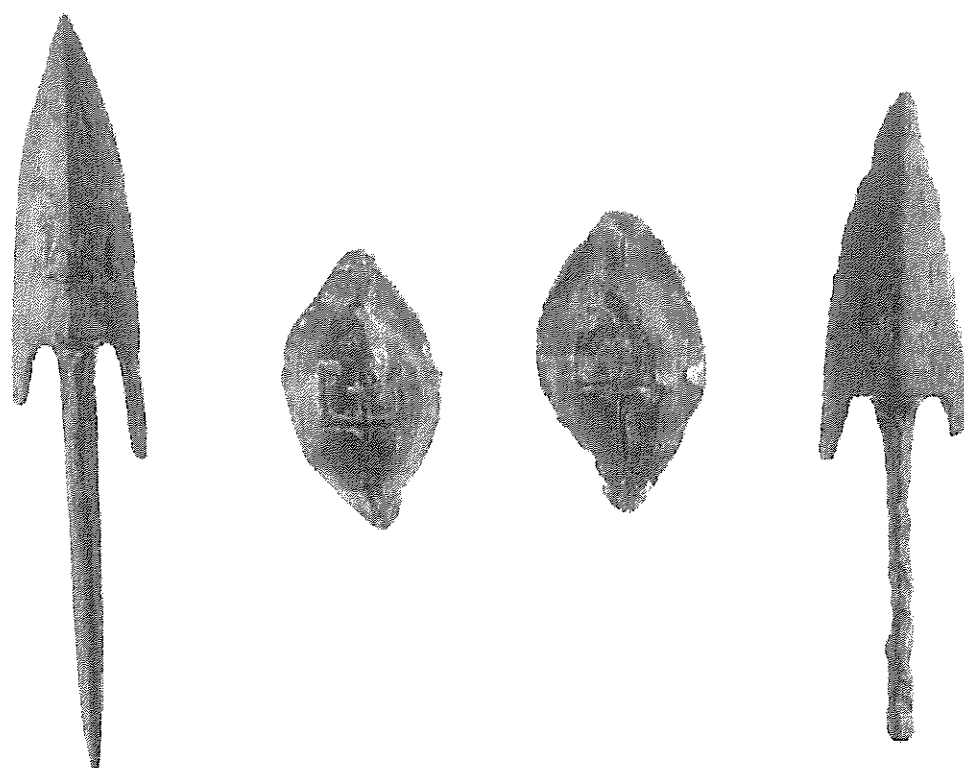
תשריט מס 10.

חלופות שונות שהוצעו למיקום החקרא כך שתצפה לעבר הר הבית.

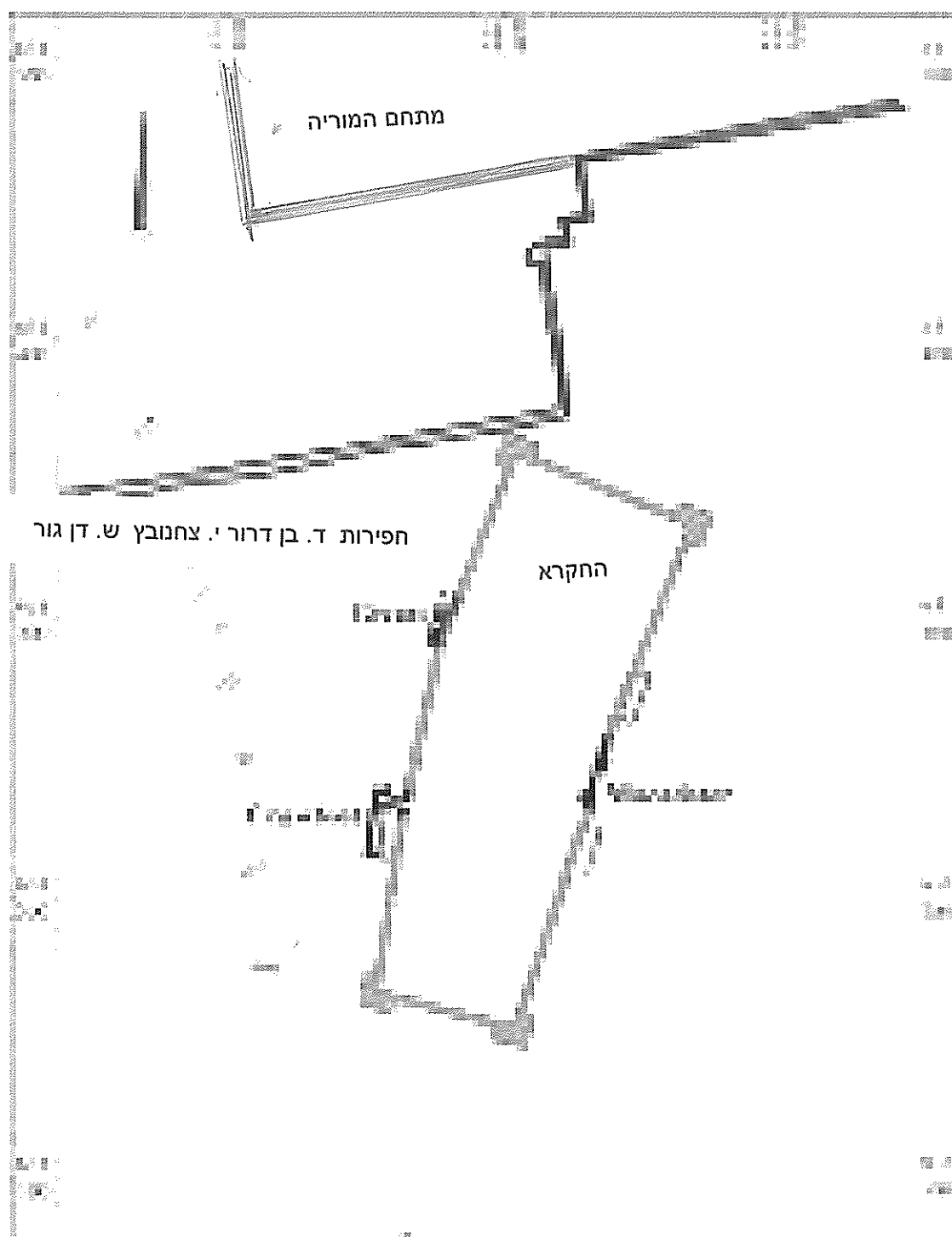
תשריט מס 11.

שרידים מהתקופה החשמונאית שהתגלו בחניון גבעתי הכוללים מגדל
חומה וחלקלקה.

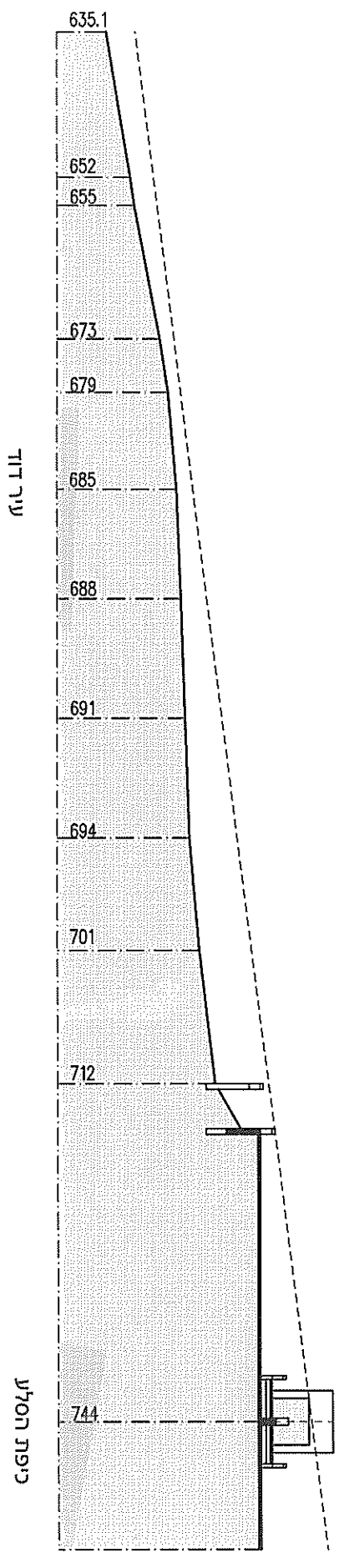
תשריט מס 12.

אבני קלע וחיצים עשויים מתכת ובהם חותמת מלכי יוון מהתקופה
הסלווקית שהתגלו בסמוך לחומה והחלקלקה.

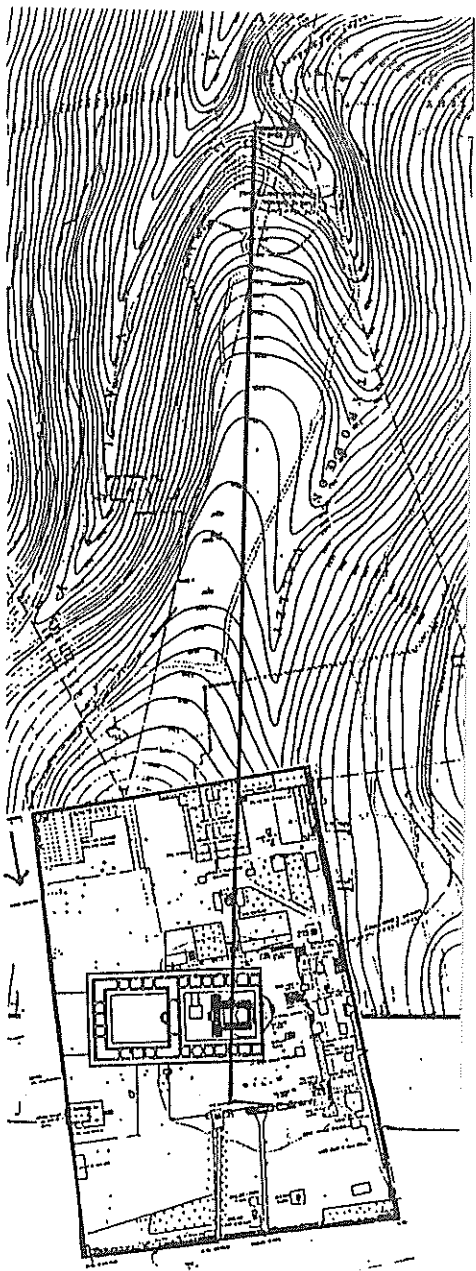
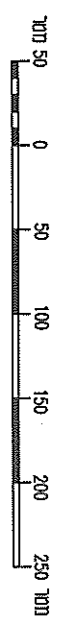
תשריט מס 13.

מיקום החקרא על פי השערת הארכיאולוגים.

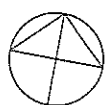
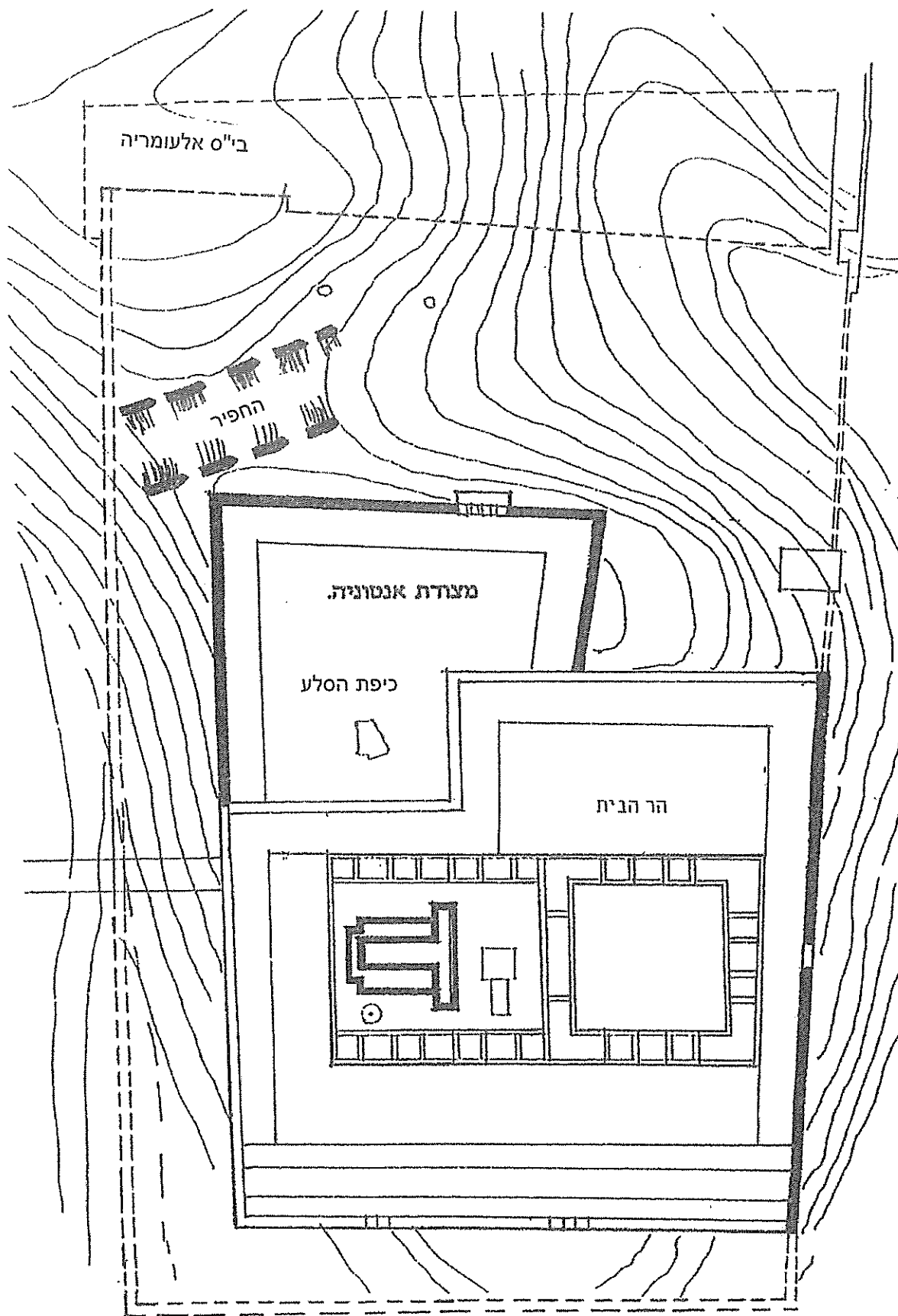
עיר דוד

כיפת הסלע

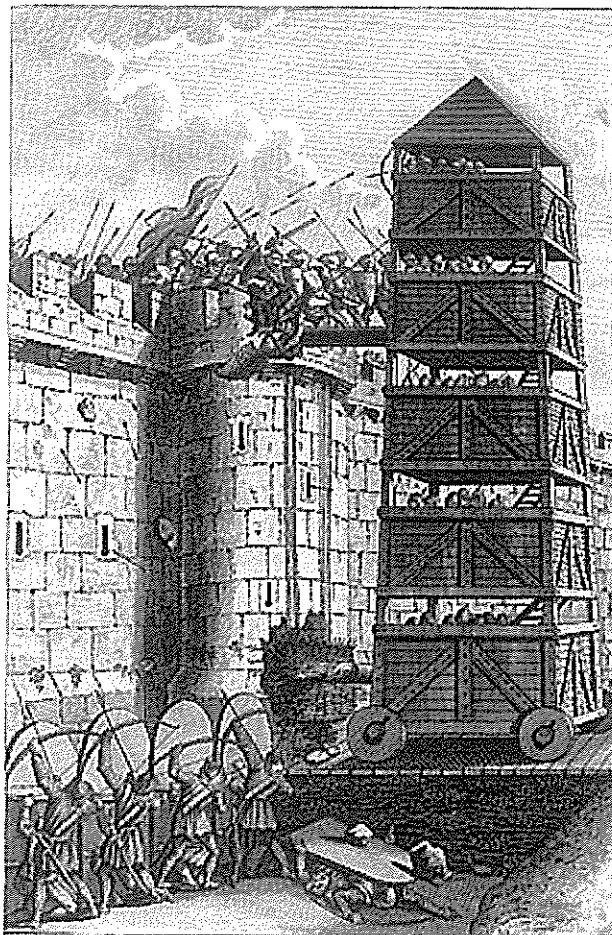
תשריט מס 14.

אם נבנה שהמקדש שכן בכיפת הסלע לא ניתן לראות את המקדש מעיר דוד אפילו בלי מצודה וגבעה.

תשריט מס 15.

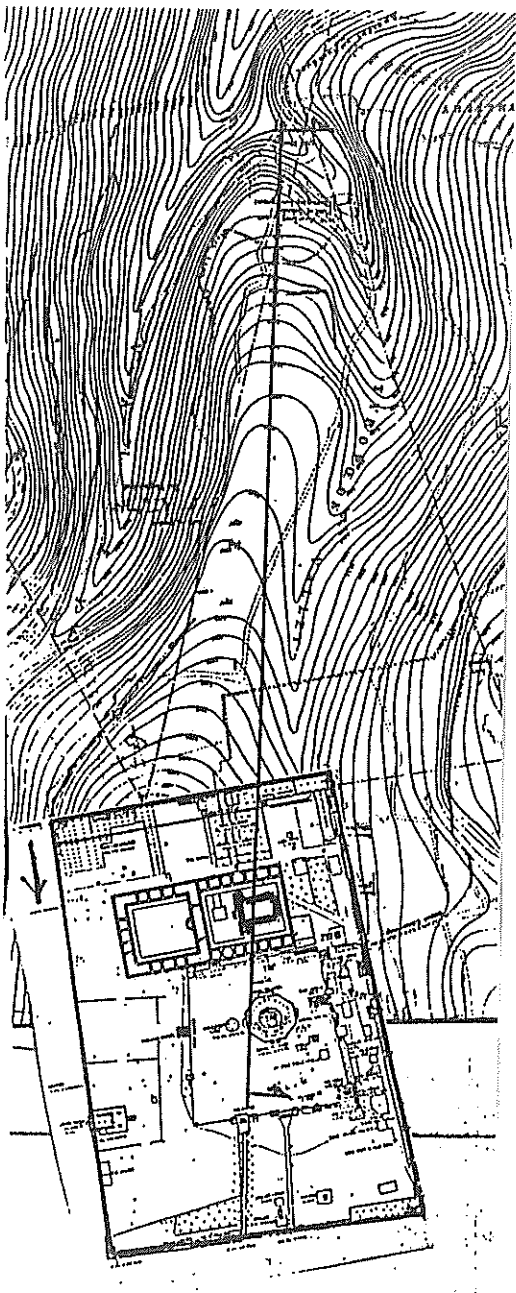
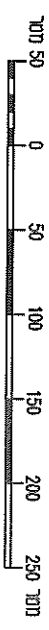
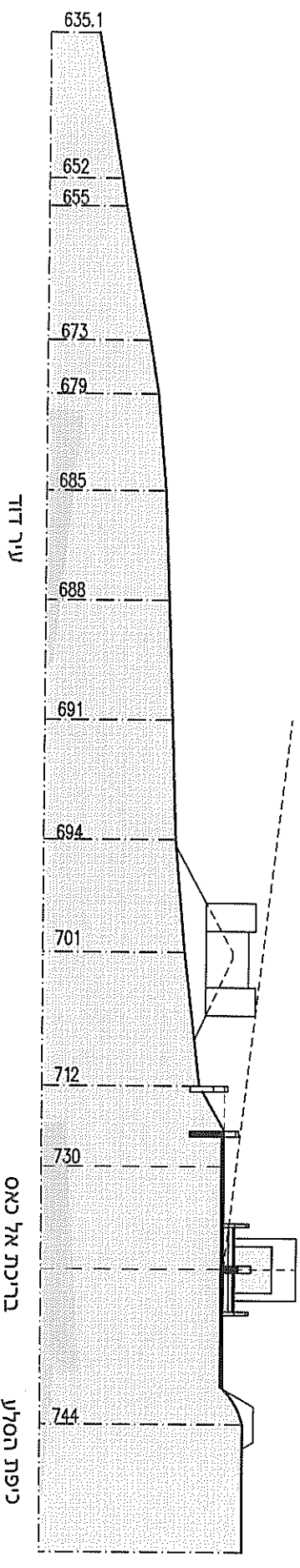
ניתן לשער שבית המקדש שכן מדרום לכיפת הסלע באזור
ברכת אל כאס

PAVISOIRS & NOUVEAU TOWER.

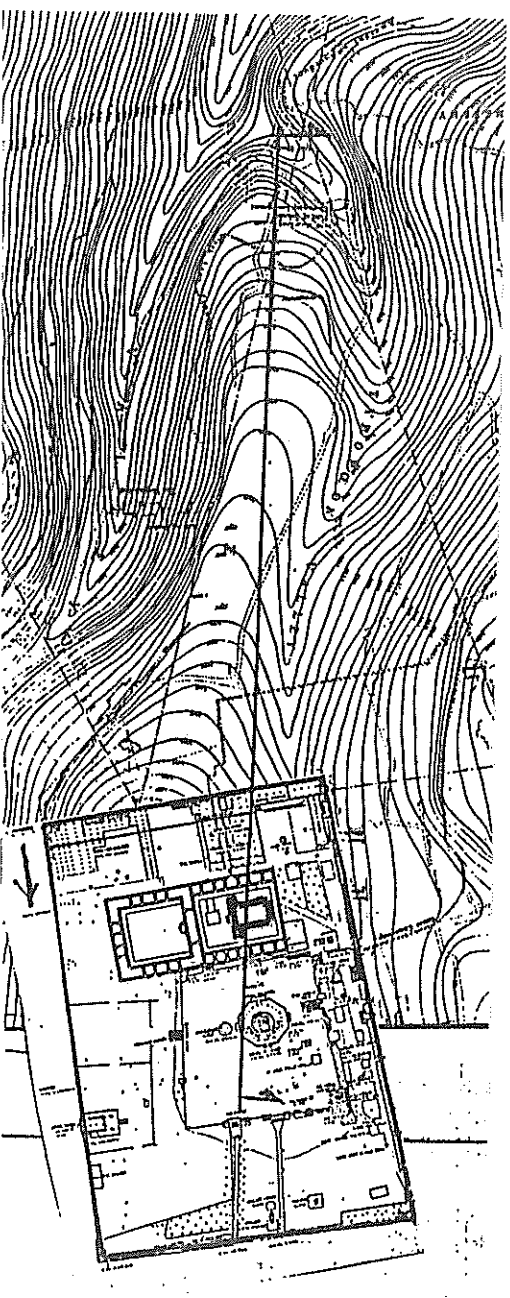
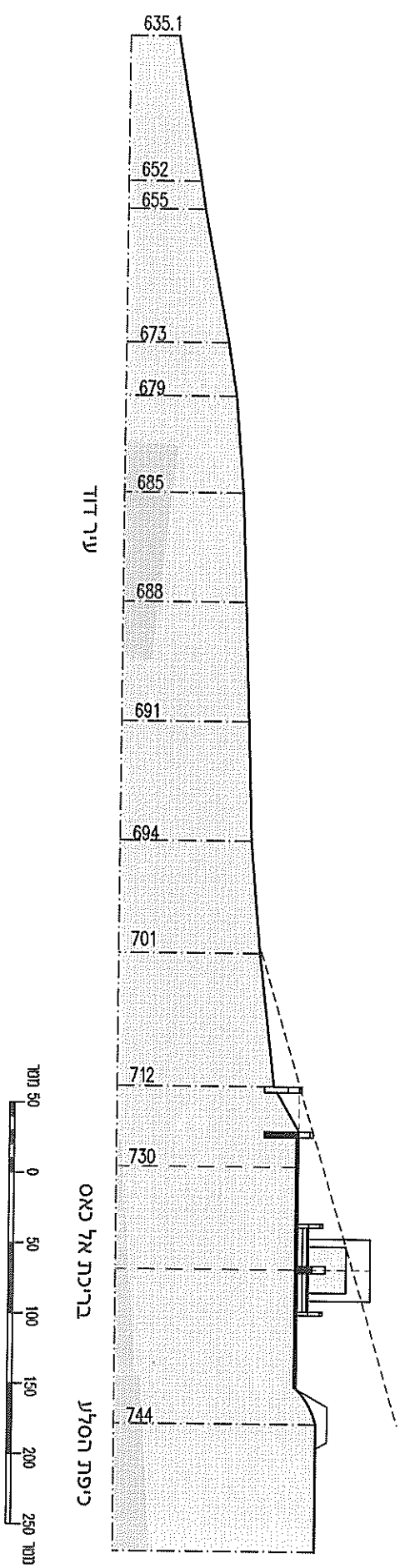
תשריט מס 17.

מגדל מצור טיפוסי מהתקופה הסלווקית שגובהו הגיע ל40 מטר.

תשריט מס 18.

אם נניח שמפליס המקדש היה נמור וקרוב לעיר דוד ניתן לצפות
ממצודת החקרא לעבר המקדש.

תשריט מס 19.

העמדת המקדש מדרום לכיפת הסלע במפליס נמור מאפשרת מבט מעיר דוד לעבר המקדש.

ציטוטים

הציטוטים הם בכתיב מלא .

2. משנה מסכת מידות ב א

הר הבית חמש מאות על חמש מאות אמה. רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון ומיעוטו מן המערב. מקום שהיה רוב מידתו שם היה רוב תשמישו .

פרוש הר"ש

הר הבית שעליו הבית בנוי רובו מן הדרום רובו של בנין בדרום ההר שבדרום ההר היה רוב תשמיש העזרה . שני לו מן המזרח פחות מן הרוב במזרח שתשמיש המזרח מועט מתשמיש הדרום ותשמיש הצפון פחות משל המזרח ומועט שבכולם במערב שאין תשמיש היכל כל כך . ולבי מגמגם בלשון.

5. קדמוניות 15 401-400

וכך נמשך המפעל עד ראש הגבעה ..עשה אותם מישור חלק ושווה לשטח העליון של הגבעה כל זה היתה החומה שהיקפה הגיע לארבעה ריסים וכל צלע נמשכה לאורך של ריס .

9. המסע מבורדו. מסעות ארץ הקודש. אורה לימור . ירושלים 1998. היהודים מידי שנה בשנה מושכים את האבן הנקובה בשמן ומקוננים באנחות וקורעים בגדיהם.

יתכן והאבן הנקובה היא הסלע בכיפת הסלע שיש בה נקב. אם האבן היא אבן השתיה והמקום הוא קודש וקודשים מפתיע שיהודים ניגשו לקודש הקודשים האסור לכניסה. שאלה זו נשאלה על ידי פרופ' משה שרון.

37. מלחמות ה' 238

האנטוניה נמצאת ליד הפינה שבה נפגשים שני הסטווים המערבי והצפוני ... היא היתה בנויה על צוק אשר גובהו חמישים אמה תלול מכל עבריו ... הסלע היה מצופה מן היסוד בלוחות אבן מלוטשים.

38 מלחמות ה' 195

אל הקודש עולים מן התחום המקודש הראשון בארבע עשרה מדרגות . מידות ב' ג

החיל עשר אמות ושתיים עשרה מעלות היו שם .

מלחמות ה' 197

מכאן הוליכו אל השערים גרמי מדרגות אחרים בני חמש מדרגות.

מלחמות ה' 206 .

חמש עשרה מדרגות הוליכו מן השטח המופרד של הנשים אל השער הגדול יותר.

מידות ב ה

וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה (עזרת הנשים) לעזרת ישראל

מלחמות ה' 207

העליה אל ההיכל עצמו היתה בשתיים עשרה מדרגות.

משנה מידות ג ו

בין האולם למזבח עשרים ושתיים אמה ושתיים עשרה מעלות היו שם .

42. קדמוניות 15, 403, 409

בצד צפון נבנתה מצודה בעלת זוויות ... את המצודה הזאת בנו המלכים לבית חשמונאי לפני הורדוס וקראו לה בירה אותה שעה בנה הורדוס ... את הבירה הזאת בניין חזק יותר לשם בטחונו ושמירתו של בית המקדש וקרא לו אנטוניה ...

43. מלחמות ה' 149

ביתזיתא היא שוכנת מול מצודת אנטוניה ומופרדת ממנה בתעלה עמוקה. התעלה נחפרה במחשבה תחילה כדי שהניתוק מן כגבעהיקשהעל הגישה ליסודות האנטוניה וגם כדי לשוות להם רום יתר. שכן עומק התעלה הוסיף גובה רב מאד למגדלים.

46. מלחמות ה' 456- 472 (שמחוני)

ארבע סוללות (הקימו הרומאים) זו שעל יד אנטוניה נזרקה על ידי הלגיון החמישי. משעה שהיו מביאים את המכונות חפר יוחנן מפנים מנהרה תחת הקרקע מאנטוניה ועד עבודת הסוללות.

47. מלחמות א' 145 : 147

מצד צפון צווה פומפיוס למלא את התעלה ואת הגיא כולו במה שליקטו חייליו. מלאכת המילוי היתה מפרכת בשל העומק העצום. ... המגדלים בקטע זה של החומה היו גדולים ויפים להפליא והחזיקו מעמד רב.

53. קדמוניות 20 219 אותו זמן נגמר גם בנין בית המקדש העם ראה איפה שלמעלה משמונה עשר אלף פועלים בטלים ויהיו זקוקים לשכר...שידלו את המלך שיקים מחדש את הסטיו שבמזרח . סטיו זה היה בחלקה של העזרה החיצונית ... מפעלו של שלמה המלך.

54 . קדמוניות 12 252

אנטיוכוס הרביעי ...את חלקי העיר הנאים ביותר שרף ולאחר שהרס את חומותיה בנה את החקרא שבעיר התחתונה כי היתה רמה ונישאה על פני בית המקדש.

55. מלחמות א' 50

ושמעון ולאחר שהשתלט על חיל המשמר של החקרא הרס אותה.

56. מקבים א' יג נ'

והאנשים מן המצודה בירושלם נעצרו לצאת ולבא לארץ ולקנות ולמכור וירעבו מאד .. ויקראו אל שמעון לקחת ימין ויתן להם ויגרשם משם ויטהר את המצודה מן השיקוצים.

57. קדמוניות 13 215-217

שמעון לכד גם את החקרא שבירושלים והרסה עד היסוד.... וכולם נתנו את ידם לכך ופירקו את ההר ...ותוך שלוש שנים תמימות ערו אותו עד היסוד ועד המישור החלק מאותו זמן ואילך התנשא בית המקדש מעל לכול לאחר שהחקרא וההר שעליו עמדה נהרסו. מעשים אלה נעשו בימיו של שמעון.

מלחמות ה' 139

החשמונאים בבואם לחבר את העיר את העיר למקדש הם הנמיכו את ראש החקרא ויישרוהו כדי שהמקדש יתנשא וייראה מעליה גם מצד זה.

58. מכבים א י"ג נ'

והאנשים מן המצודה...וירעבו מאד ויגועו מהם רבים ברעב. ויראו אל שמעון...ויתן להם ויגרשם משם ויטהר את המצודה מן השיקוצים.

מגילת תענית ב' כג

בעשירין ותלתא ביה נפקו בני חקרא מירושלים.

59. מלחמות ה' 139

החשמונאים בבואם לחבר את העיר את העיר למקדש הם הנמיכו את ראש החקרא ויישרוהו כדי שהמקדש יתנשא וייראה מעליה גם מצד זה.

60. מקבים א' יב לה-לו

וישוב יונתן ויקהל את זקני העם...להגביה את חומות ירושלים ולהרים רמה גדולה בין המצודה והעיר להבדילה מן העיר למען תהיה בודדה אשר לא יקנו ולא ימכרו.

66. אלי שילר כיפת הסלע. 1967. ירושלים. 1967. עמ' 23

ירושלים בתקופה דנן היתה משאת נפשם של עולי רגל רבים. אלו לא רצו לשוב לארצות מוצאם ביידים ריקות... הכמרים הצלבנים נהגו לחתוך מסלע זה (שבטמפלוס דומיני) חתיכות ולמכרן תמורת זהב משקל זהב במשקל האבן... הן נרכשו באירופה בשעת בנייתן של כנסיות חדשות והיו מוצבות על המזבח המרכזי.

68 מידות הר הבית והסטיו המלכותי.

קדמוניות 15. 401 : 411 : 415

כל זה היתה החומה שהיקפה הגיע לארבעה ריס וכל צלע נמשכה לאורך של ריס.

הסטיו המשולש של המלך שנמשך באורכו מהעמק המזרחי עד לעמק המערבי.

רוחבו של הסטיו היה שלושים רגל ואורכו ריס.

72. עמיחי מזר. סקר אמות המים לירושלים .
(דוד עמית) אמות המים הקדומות בארץ ישראל. ירושלים 1989.
עמ' 188

הצעה ב' האמה התחתונה מבריכות שלמה קדומה לימי הורדוס
והוקמה במרוצת תקופת החשמונאים .

77. שלומית וקסלר – בדולח. מתי הורחב הר הבית ההרודיאני
חומר ודעת עמ' 72

אפשרות קלושה אחרת שעדיין ראוי להעלותה בזהירות המתבקשת
היא שהמתחם שהרחיב הורדוס ועל פסגתו בנה מקדש היה קטן יותר
מהמתחם ההרודיאני הנוכחי וגבולו הדרומי היה מצוי אולי בקו התפר
כ-32 מטר מצפון לחומה הדרומית הנוכחית.

78. קדמוניות 15 385
ועכשיו אגלה לכם את המפעל שהנני מקבל עלי עתה לבצעו. שכן את
בית המקדש הזה בנו אבותינו לאל עליון אחרי שיבתם מבבל והוא
חסר מגודלו ששים אמה בגובה כי בשעור זה עלה עליו אותו בית
מקדש ראשון שבנה שלמה.

נתונים

* גודל האמה כ 44 ס"מ אמה רומית

* ריס = 30.48 ס"מ מידה רומית

* גובה הר הבית בתקופה החשמונאית 60 אמה.⁷⁸

* גובה החומה 23 אמה כ10 מטר. 20 אמה גובה השערים ו31 אמות גובה המשקוף.

אומנם י. בן מתתיהו קובע שגובה השערים היה 30 אמה ורוחבם 15 אמה. אבל נראה שהמידות שקבעו חז"ל יותר הגיוניות.

יתכן שהמעתיקים של ספרי בן מתתיהו כתבו "אמה" במקום "רגל"

הצעה זו פותרת את בעיית גודל המזבח. שלפי בן מתתיהו מידתו 50/50 אמה דבר שלא יתכן.

בשטח עזרת הכהנים לא ניתן להכניס מבנה כה גדול. אם נשנה את מידת האמה למידת רגל. גודל המזבח ישווה למידת חז"ל 32/32 אמות.

$$50 * 30.48 = 15.2 \text{ מ"ר}$$

$$32 * 44.4 = 14.2 \text{ מ"ר}$$

* הכפלת שטח הר הבית.

במלחמות א 401 נאמר שהורדוס הכפיל את השטח שסביב הבנין. המתרגמת ל. אולמן התלבטה האם הכוונה לשטח הר הבית.

גם אם נניח שהכוונה להכפלת שטח הר הבית. יש לשים לב לדברי בן מתתיהו שהר הבית לאחר ההכפלה היה ריס על ריס ואין כל תאור של הר הבית במידות כה גדולות שאנו רואים היום. המתחם הנראה לעינינו הוא הגדול ביותר בכל רחבי האימפריה הרומית ובמאה הראשונה לפני הספירה לא נבנו מתחמים כה גדולים.

⁷⁸ קדמוניות 15 385

בספר נגד אפיון (א' 201) מתאר הקטאיוס בן תקופתו של אלכסנדר הגדול את הר הבית :

שם במרכז העיר לערך ישנו תחום מוגדר מאבנים באורך של כחמש פלטרות וברוחב של מאה אמות .

גם בתאור הר הבית הקדם הרודיני מתאר בן מתתיהו כדלהלן:
בתחילה הספיק המישור שברום הגבעה רק בדוחק להיכל ולמזבח שכן מכל עבריו ירדו מדרונות תלולים לאחר ששלמה המלך בונה ההיכל הקיף בחומה את הצד הפונה מזרחה הוקם סטיו אחד על הסוללה אך משאר עבריו נשאר ההיכל חשוף. (מלחמות ה' 184)

ניתן לשער שהכפלת השטח מתייחסת למעבר מהר הבית בעל סטיו מזרחי אחד בלבד להר הבית בעל ארבעה סטוים בהקף המקדש.

אין קשר בין הר הבית למתחם המוריה. הנראה לעינינו.

יש לשים לב לכך שהר הבית בספר מלחמת היהודים הורחב על ידי העם ואילו הר הבית בקדמוניות היהודים הורחב על ידי הורדוס.

*** אספקת מים למקדש .**

אומנם היו שתי אמות מים שהובילו מים מהרי חברון לאזור ירושלים אולם רק האמה התחתונה הגיעה לאזור הר הבית ונראה שנבנתה בימי החשמונאים . האמה העליונה אומנם מגיעה למפלס גבוה יותר אולם נראה שנבנתה בתקופה הרומית המאוחרת לאחר החורבן. יתכן שהאמה ספקה מים לרמת רחל בלבד.

בתלמוד הבבלי מסכת יומא עמ' ל"א ע"א מעלה אב"י השערה שמי עין עיטם הגיעו למקווה הכהן שהיה מעל שער המים. אם עין עיטם הוא המעין היוצא מבריכות שלמה, משמעות הדבר שמפלס הר הבית היה נמוך יותר.

במאמר זה השתדלנו להסתמך על מקורות בני התקופה ולכן לא
התייחסנו לדבריו של אביו בן המאה הרביעית לספירה כיון שדבריו
הם השערה שנאמרה בבבל הרחק מארץ ישראל כ-250 שנה לאחר
החורבן.

אם אכן המדידות של הבריטים אמינות לא ניתן להנמיך את הר הבית
לפי השערתו של אביו כיוון שגובה הסלעים גם בחלק הדרומי גבוה.
מפלס הסלעים בחלק הדרומי תואם את דברי התוספתא.
המים הגיעו למפלס עזרת הכהנים בלבד.

מקורות

- ספר המקבים א. תרגם א. כהנא . תל אביב . תש"ך . (מקבים א)
- ספר חשמונאים א'. תרגום א.ש. הרטום. תל אביב . תשלט 1979.
- אגרת ארסטיאס. תרגם א.ש. הרטום. תל אביב.
- תשכ"ט 1969 (ארסטיאס תשכ"ט)
- אגרת אריסטיאס . תרגם א. כהנא . תל אביב . תש"ך.
- יוסף בן מתתיהו. קדמוניות היהודים . תרגם א. שליט. ירושלים.
- תשכ"ג. (קדמוניות)
- יוסף בן מתתיהו. תולדות מלחמת היהודים ברומאים.
- תרגמה ליזה אולמן . ירושלים . תש"ע אלי שילר . כיפת הסלע . ירושלים . 1967 עמ'
232009 . (מלחמות)
- יוסף בן מתתיהו . תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים.
- תרגם י.ב. שמחוני. תל אביב . תשי"ט.
- בצלאל בר כוכבא . מלחמת החשמונאים ימי יהודה המכבי. ירושלים.
- תשמ"א 1980. (בר כוכבא תשמ"א)
- בנימין מזר. חפירות ותגליות . ירושלים. תשמ"ז 1986 . (מזר תשמ"ז)
- עמיחי מזר. סקר אמות המים לירושלים .
- (דוד עמית) אמות המים הקדומות בארץ ישראל . ירושלים 1989.
- אלי שילר . כיפת הסלע . ירושלים . 1967
- מיכאל אבי יונה. מפת מידבא תרגום ופרוש. ארץ ישראל ב' תשי"ג
- דן בהט. ירושלים מבחר תוכניות של מבנים ואתרים היסטוריים.
- אריאל תשמ"א 1980 (בהט תשמ"א)
- דן בהט. הר הבית המתחם הקדוש בירושלים. תשפ"א 2020
- (בהט תשפ"א)

שלומית וקסלר – בדולח . מתי הורחב הר הבית ההרודאני.
 המבט הארכיאולוגי.
 חקר ירושלים לתקופותיה חומר ודעת .
 עורכים י. בו אריה, א. חלמיש, א. לימור, ר. רייך (חומר ודעת)
 הרב זלמן קורן. ועשו לי מקדש . ירושלים תשס"ז 2007.
 (קורן תשס"ז)
 הרב זלמן קורן. חצרות בית ה' ירושלים תשל"ז (קורן תשל"ז)
 הרב זלמן קורן. גבולות החיל וצורתו. מעלין בקודש ל"ב .
 גוש עציון תשע"ו (קורן תשע"ו)
 טוביה שגיב שקרקה . המקדש מונח בדרום. תחומין י"ד. תשנ"ד.
 (שגיב תשנ"ד)
 טוביה שגיב שקרקה . סלעים ומים לזיהוי מקום המקדש בהר הבית.
 תחומין כ"ח. תשס"ח . (שגיב תשס"ח)
 טוביה שגיב שקרקה. הבניסה להר הבית על פי תשובת
 הרדב"ז. תחומין כג. תשס"ג. (שגיב תשס"ג)
 טוביה שגיב שקרקה. נעלמי הר הבית במשוואות אלגבריות.
 הגיון תשס"א. עלי מרצבך משה קופל. עמ' 130-157

Below the Temple Mount in Jerusalem.

S. Gibson D. M. Jacobson 1996

רשימת התשריטים ומקורם

תשריט מס 1.

מפת מידבא התקופה הביזנטית. במפה אין כל זכר להר הבית ולמקדש היהודי. מיכאל אבי יונה. מפת מידבא.

תשריט מס 2.

ההצעה למיקום בית המקדש מדרום לכיפת הסלע. (אישתורי הפרחי. פרגסון. בראור. י.רופא. ט. שגיב) רקע: דן בהט תשמ"א

תשריט מס 3.

ההצעה למיקום בית המקדש מצפון לכיפת הסלע. (פרופ' אשר קאופמן) רקע: בהט תשמ"א

תשריט מס 4.

ההצעה למיקום קודש הקודשים בכיפת הסלע (ריטמאייר. הרב ז. קורן) רקע: בהט תשמ"א

תשריט מס 5.

ההצעה למיקום המזבח בכיפת הסלע. (דלמן. הרב ש. גורן) רקע: בהט תשמ"א

תשריט מס 6.

מתחם "חרם אל שריף" יקרא "מתחם המוריה". מקומו בדרום מזרח העיר העתיקה.

תשריט מס 7.

החוקרים שיערו כי בי"ס אלעומריה הוא מקום מצודת אנטוניה.

תשריט מס 8.

החפיר קישר בין נחל ביזיתא ועמק עושי הגבינה והשלים את מערך ההגנה של הר הבית.

תשריט מס 9.

כותלי הר הבית הושלמו לפני החורבן ושמונה עשר אלף פועלים
נשארו ללא תעסוקה .

הכותל המערבי לא היה שלם לפני חורבנו. דוגמא של אבן שסיתותה
לא הושלם . הכותל המערבי איננו כותל הר הבית.

תשריט מס 10.

חלופות שונות שהוצעו למיקום החקרא כך שתצפה לעבר הר הבית.
י. צפריר מקום החקרא הסלבקית בירושלים . קדמוניות תשל"ג עמ' 125-126

תשריט מס 11.

שרידים מהתקופה החשמונאית שהתגלו בחניון גבעתי הכוללים מגדל
חומה וחלקלקה.

חניון גבעתי .חדשות ארכיאולוגיות גליון 133. 2021

תשריט מס 12.

אבני קלע וחיצים עשויים מתכת ובהם חותמת מלכי יוון מהתקופה
הסלווקית שהתגלו בסמוך לחומה והחלקלקה.

חניון גבעתי .חדשות ארכיאולוגיות גליון 133. 2021

תשריט מס 13.

מיקום החקרא על פי השערת הארכיאולוגים.

חניון גבעתי .חדשות ארכיאולוגיות גליון 133. 2021

תשריט מס 14.

אם נניח שהמקדש שכן בכיפת הסלע לא ניתן לראות את המקדש
מעיר דוד אפילו בלי מצודה וגבעה.
ט.ש.

תשריט מס 15.

ניתן לשער שבית המקדש שכן מדרום לכיפת הסלע באזור
בריכת אל כאס

תשריט מס 16.

השערה : הסלע בכיפת הסלע לפני שחלקיו נחצבו ונמכרו במחיר זהב ברחבי אירופה. הסלע הבולט מזכיר את סלע הגולגלתא שבכנסית הקבר.

רקע : דן בהט תשמ"א

תשריט מס 17.

מגדל מצור טיפוסי מהתקופה הסלווקית שגובהו הגיע ל40 מטר.

תשריט מס 18.

אם נניח שמפּלס המקדש היה נמוך וקרוב לעיר דוד ניתן לצפות ממצודת החקרא לעבר המקדש.

ט.ש.

תשריט מס 19.

העמדת המקדש מדרום לכיפת הסלע במפּלס נמוך מאפשרת מבט מעיר דוד לעבר המקדש.

ט.ש.

תמונת שער – מתתיהו החשמונאי. גוסטב דורה